

SÂDİK HİDÂYET

Hayyam'ın Terâneleri

Çeviren: Mehmet Kanar

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

Sâdık Hidâyet 8 Şubat 1902 tarihinde Tahran'da doğdu. Orta-öğrenimini 1924 yılında Tahran'da tamamladı. Daha sonra mühendislik öğrenimi görmek üzere Belçika'ya gitti. Ancak edebiyata ilgi duyduğundan buradaki öğrenimini yarıda bırakarak Paris'e gitti. Orada Fransız dili ve edebiyatını yakından inceleme fırsatı bulan Hidâyet, ilk öykülerini Paris'te yazdı. Dört yıl sonra Tahran'a döndü. 1936 yılında Hindistan'a giderek Sâsânî Pehlevîsi ve Sanskritçe öğrendi. Budizmi inceledi ve Buda'nın bazı yazılarını Fransızcaya çevirdi. İran'a döndükten sonra bir süre devlet memurluğu ve tercümanlık yaptıysa da, bu görevlerinde uzun süre çalışmadı. 1950'de tekrar Paris'e giden ve zaman zaman bunalımlar geçiren Hidâyet, yine böyle bir bunalım sonrası, 19 Nisan 1951'de kaldığı otel odasında kendisini havagazı ile zehirleyerek intihar etti. Soylu ve varlıklı bir aileden gelmekle beraber, hayatı boyunca sade, alçakgönüllüce bir yaşam tarzını tercih eden Hidâyet, Seyyid Muhammed Ali Cemalzâde'den sonra, Bozorg-i Alevî ve Sâdık-ı Çûbek ile birlikte İran edebiyatında modern öykücülüğün kurucularındandır.

Başlıca Yapıtları:

Öykü: *Zinde be-gûr* (1930; *Diri Gömülen*, YKY 1995, Türkçesi: Mehmet Kanar), *Se katre hûn* (1932; "Üç Damla Kan"), *Sâyerûşen* (1933; "Alacakaranlık"), *Seg-i vilgerd* (1942; "Başıboş Köpek").

Uzun öykü ve roman: *Sâye-i Moğul* (1931; "Moğol Gölgesi"), *Bûf-i kûr* (1936; *Kör Baykuş*, Varlık Yayınları 1977, Türkçesi: Behçet Necatigil), *Hacı Aga* (*Hacı Aga*), *Aleviye Hânım* (1933; "Aleviye Hanım").

Oyun: *Pervîn Duhter-i Sâsân* (1930; "Sâsân'ın Kızı Pervin"), *Mâzyâr* (1933).

Araştırma: *Fevâiid-i giyâhhâri* (1927; *Vejetaryenliğin Yararları*, YKY 1997), *İsfehân nısf-i cihân* (1931; "Dünyanın Yarısı İsfahan"), *Terânehâ-yi Heyyâm* (1934; "Hayyam'ın Terâneleri"), *Folklor yâ ferheng-i tûde* ("Folklor ya da Halk Kültürü").

Mehmet Kanar 1954 yılında Konya'da doğdu. Yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Arap ve Fars Dilleri Edebiyatları bölümünde tamamladı. Halen aynı bölümde profesör olarak görev yapmaktadır. Fars dili üzerine ders kitapları hazırlamış; çeşitli dergilerde İran edebiyatı üzerine incelemeleri ve hikâye çevirileri yayımlanmıştır.

Kitapları: *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük* (Birim Yayınları 1993), *Diri Gömülen* (Öykü, Sâdık Hidâyet'ten; YKY 1995), *Modern İran ve Afgan Öyküleri Antolojisi* (Derleme; YKY 1995), *İran Masalları* (Derleme; YKY 1995), *Vejetaryenliğin Yararları* (İnceleme, Sâdık Hidâyet'ten; YKY 1997), *Hacı Aga* (Roman, Sâdık Hidâyet'ten YKY 1998)

Sâdık Hidâyet'in
YKY'deki öteki kitapları:

Diri Gömülen (öykü, 1995)
Vejetaryenliğin Yararları (inceleme, 1997)
Hacı Aga (roman, 1998)
Üç Damla Kan (öykü, 1999)

SÂDİK HİDÂYET

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

FARSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
MEHMET KANAR

İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları
Şiir - 114

Hayyam'ın Terâneleri / Sâdık Hidâyet
Özgün adı: Terânehâ-yi Heyyâm
Farsça aslından çeviren: Mehmet Kanar

Kitap Editörü: Ceyda Akaş
Düzeltili: Korkut Tankuter

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

Farsça ilk baskı: Tahran 1934
Bu çeviriye temel alınan baskı: 6. baskı, Tahran 1974
1. Baskı: İstanbul, Temmuz 1999
2. Baskı: İstanbul, Mart 2000
ISBN 975-08-0149-0

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1999

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
<http://www.shop.superonline.com/yky>
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

- 7 • Çevirmenin Sözü (*Mehmet Kanar*)
- 11 • Giriş
- 23 • Filozof Hayyam
- 43 • Şair Hayyam

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

- 57 • Yaradılışın Sırrı
- 62 • Yaşam Derdi
- 66 • Ezelden Yazılmış
- 69 • Devranın Dönüşü
- 77 • Dönen Zerrecikler
- 83 • Ne Olursa Olsun

107 • *NUMARA SIRASINA GÖRE RUBAİ LİSTESİ*

113 • *ALFABETİK RUBAİ LİSTESİ*

ÇEVİRMENİN SÖZÜ

Ömrü boyunca gerçeği arama peşinde oldu. Araştırmalar yaptı. Kapılmadı hayallere. Araç olarak kullandı pozitif bilimle-ri bu büyük matematikçi, fizikçi, astronom, hâzık doktor ve do-ğabilimcisi.

Yaptığı araştırmalar sorduğu yalın sorulara yanıt vereme-di.

— Kimim ben?

— Evrende zaman neden bu kadar uzun?

— Neden insan ömrü çok kısa?

— Evrendeki yerim ne?

— Neden kavrayış gücüm evreni anlamama yetmiyor?

Sonra dönüp insanlara baktı. Evrenin sonsuz zamanı karşı-sında bir göz kırpmak kadar sürmeyen insan ömründe benlik davası, mal, mülk, para, şan, şöhret, bâtil inançlar, anlamsız sa-vaşlar vesaire vesaire...

İnsanoğlu neden böyle anlamsız şeyler peşinde koşuyor, neden cehaletin karanlıklarında birbiriyle didişip duruyordu?

Dilese, devletin, Selçuklu İmparatorluğu'nun en yüksek makamlarına yükselebilirdi.

Dilese, saraylar, hanlar, hamamlar, kese kese çil altınlar onun olurdu.

Yukarıdaki sorulara yanıt arayan biri için elbette hiçbir de-ğeri olamazdı bunların.

Bir çıkış yolu arıyordu kendine. Fikirlerinden etkilendiği fi-lozof Arap şairi, aykırı insan Ebu'l-alâ el-Ma'arrî de bir çözüm yolu bulamamıştı.

Sorularının yanıtı insanlardan gelmiyordu. Doğada arama-

yı düşündü beklediği yanıtları. Baktı... süratli bir dönüşüm vardı doğada. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler, her şey ama her şey bu sahnede bir görünüyor, bir kayboluyor ve toprağa dönüşüyordu. Nice canlar vardı toprakta... Nice padişahlar, nice nazenin dilberler!

Topraktan yapılan kadeh belki de bir padişahın toprak olmuş kafatasıydı, bedeniydi...

Topraktan biten ve göz alıcı renkleriyle insanı büyüleyen gül, bir güzelin dudaklarıydı, yanaklarıydı, bilekleri idi belki de...

Bizim Âşık Veyselimiz ne kadar haklıydı "Benim sadık yârim kara topraktır" derken.

Ve bir karar verdi bu büyük bilim adamı:

"Madem yanıt bulunamayacak şu kısacık ömürde bu sorulara; geriye yapılacak bir şey kalıyor: Olabildiğince mutlu geçirmek şu kısacık dünya hayatını."

Peki; mutluluk neydi?

Bir tanım getiremedi.

Bir sembol buldu yerine: Şarap.

Kanı, canlılığı, güneşi, ışığı, kırmızı dudağı, yakutu, güzelliği, dünyadaki dönüşümü çağrıştıran bir iksir!

Bilimsel çalışmaları sırasında yorulup da çalışmasına ara verdiğinde, gece gökyüzünü seyrederken, dünyayı, doğayı gözlemlerken yazıya döktü düşüncelerini Fars edebiyatına özgü "terâne" kalıbında.

Yazdıkları aslında herkes için geçerliydi. Ama hem yadırgandı, hem taklit edildi terâneleri taassubun gölgesi altında. Başarılı taklitler karıştı Hayyam'ın terânelerine. Yoktu çünkü orijinal el yazması ortada. Ve işin içinden çıkılmaz oldu.

Aradan yüzyıllar geçti ve Fitzgerald adında bir filozof şair ayıkladı terâneleri gücünün yettiğince; çevirdi kendi diline bunları. Sonuç: Olağanüstü!

Pers uygarlığının vârisi İran, sahip olduğu bu cevherin kıymetini bilemedi önceleri. Onu keşfeden Batı'yla tanıdı Nişaburlu "dürr-i şahvâr"ını.

Türkiye'de de ayıklandı terâneler el yazmalarının arasında; manzum, mensur çeviriler yapıldı. Dr. Abdullah Cevdet, Filo-

zof Rıza Tevfik, İran asıllı Hüseyin Dâniş, yetenekli şair Hüseyin Rifat, Prof. Abdülbaki Gölpınarlı araştırmalar yaptılar. Onlar da kendilerince gerçek terâneleri bulmak için uğraş verdiler. Farsçaya yeterince aşina olmayan güçlü Türk şairleri, Türkçe çevirilerden yola çıkıp yeniden yorumladılar; dörtlüklere dök-tüler terâneleri güzel Türkçeleriyle.

Derken, bir yıldız doğdu İran'da yirminci yüzyılın başlarında: Sâdık Hidâyet. Bu terânelerin sahibi Ömer Hayyam gibi düşündü. Ömer Hayyam gibi baktı çevresine. Sorular sordu; yanıtlarını aradı Hayyâmâne.

Ve kanaatimize göre Hayyam'ı dünyada en iyi anlayanlardan biri oldu.

Sonuç olarak, "Hayyâmî"lere, Hayyamseverlere verilecek en güzel hediye olan bu yapıt çıktı ortaya:

Terânehâ-yi Heyyâm = Hayyam'ın Terâneleri.

Prof. Dr. Mehmet Kanar

14 Şubat 1999

Bakırköy, İstanbul

GİRİŞ

Belki de dünyada Hayyam'ın terâneler mecmuası gibi pek az kitap reddedilmiş, nefretle karşılanmış, tahrif edilmiş, iftiraya uğramış, mahkûm edilmiş, hallaç pamuğu gibi atılmış, dünyaca meşhur olmuş ve sonunda tanınmadan kalmıştır.

Hayyam ve rubaileri hakkında yazılan kitapların tümü bir araya getirilecek olsa, büyük bir kütüphane oluştururdu. Hayyam'a isnad edilip elden ele dolaşan rubailer kitabı genellikle seksen ilâ bin iki yüz rubaiyi içermektedir. Ancak bunların tümü muhtelif düşüncelerle karışmış bir cönk oluşturur. Eğlence olsun diye bu rubai nüshalarından birinin sayfalarını çevirip okuyacak olursak, bunda zıt düşüncelere, çeşitli mazmunlara, eski ve yeni konulara rastlarız. Gerçekten de bir insan yüz yıl yaşasa ve günde iki defa dinini, inancını, meşrebini değiştirmeye kalksa, böylesi düşünceleri dile getirmeye gücü yetmez. Bu rubailerin mazmunları ilahî, tabîî (natüralist), dehrî (materyalist), sufî, iyimserlik, kötümserlik, tenasuhçuluk, esrarkeşlik, şehvet düşkünlüğü, dervişlik, dinsizlik, rintlik gibi çeşitli akide ve felsefe zeminleri üstüne kurulmuştur. Bir insanın bunca aşamaları ve halleri geride bırakması, üstüne üstlük hem filozof, hem matematikçi, hem astronom olması mümkün müdür? Pe ki, bu kargaşa karşısında bizim yapmamız gereken şey nedir? Hayyam'ın eski kitaplarda yazılı yaşam öyküsüne başvuracak olursak, aynı görüş farklılıklarına rastlarız.

Daima büyük düşünceler etrafında dolaşan bir ihtilaftır bu. Fakat asıl hata, Hayyam'ın gerektiği gibi tanınmamasından, onun hakkında uydurulan masalların rubailerin seçiminde bir takım güçlükler doğurmasından kaynaklanmaktadır.

Burada Hayyam'ın yaşam öyküsünü anlatmak ya da başkalarının ona ilişkin tahmin ve sözlerini tekrarlamak istemiyoruz. Çünkü bu kitabın sayfaları çok sınırlıdır. Kitabımızın temelini, Hayyam'ın adına, bu büyük astronomun adına veya yanlışlıkla ona nisbet edilen bir avuç felsefî rubai oluşturmaktadır. Ancak, inkâr edilemeyecek bir şey varsa, o da bu felsefî rubailerin hicrî 5. ve 6./ miladî 11. ve 12. yüzyıllarda Farsça söylenmiş olmasıdır.

Şimdiye kadar Hayyam'a nisbet edilen rubai mecmualarının en eskisi hicrî 865/miladî 1461 yılında Şiraz'da yazılan Oxford Bodleian nüshasıdır. Yani Hayyam'dan üç asır sonrasına aittir ve 158 rubaiyi içerir. Fakat yukarıdaki eleştiri hemen hemen bu nüsha için de geçerlidir. Çünkü bu mecmuada da yabancı rubailer görülmektedir.

Sadece Hayyam'ın rubailerinin çevirmeni olmakla kalmayan, aynı zamanda büyük filozofun ruhundan ilham da alan Fitzgerald, kendi mecmuasında Hayyam'a aidiyetleri uygun olmayan bazı rubailere yer vermiştir. Fitzgerald'ın verdiği hükümler, eski kitaplarda görülen Hayyam'a ilişkin biyografilerin çoğundan daha önemlidir. Çünkü kendi zevk ve sezgileriyle Hayyam'a ait olması gereken rubaileri daha iyi teşhis etmiştir. Hayyam'ın rubailerini Fransızcaya çeviren Nicolas, onu bir sufi şair olarak görmüş, şarap ve sâkî kisvesi altında aşk ve ulûhiyeti gösterdiğine inanmıştır. Rubailerin karışık olduğu bu çeviriden zevk sahibi olan başka biri yani Renan gerçek Hayyam'ı tanımıştır.

Hayyam'ın adından bahseden ve yazarının Hayyam'la çağdaş olduğu, kendisini onun öğrencisi ve yakın dostlarından biri olarak tanıttığı, büyük saygı duyduğu, en eski kitap Nizâmî-yi Arûzî'nin telif ettiği *Çehâr Makâle*'dir. Ancak o, Hayyam'ı müneccimler grubunda zikrederek rubailerine temas etmez.

Bir başka kitap da hemen hemen hicri 562/miladî 1167 yılında telif edilen, Ebu'l-Hasen-i Beyhakî'ye ait *Târîh-i Beyhakî* ve *Tetimme-i Sıvânü'l-hikme*'dir. Müellif çocukken (hicrî 507/miladî 1113) Hayyam'ın derslerine katıldığını iddia etmektedir. O da Hayyam hakkında önemli bir bilgi vermez. Sadece unvanının "Destûr, feylesûf ve Huccetu'l-Hak" olduğunu, bütün ceddinin

Nişaburlu olduğunu, bilim ve felsefede İbni Sina'yı izlediğini, karakuru, huysuz ve sabırsız bir adam olduğunu söyler. Birkaç kitabından bahseder. Buradan Hayyam'ın riyaziyat ve astronominin yanı sıra tıp, lugat, fıkıh ve tarihte de söz sahibi ve tanınmış biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kitapta da Hayyam'ın şiirlerinden söz edilmez. Muhtemelen Hayyam'ın terâ-neleri daha şair hayattayken halkın taassubu yüzünden gizli tutulmuş, bir araya getirilmiş, sadece kimi kafadengi ve samimi dostları arasında ün salmış ya da cönklerde ve zevk sahibi kişilerin kitaplarının haşiyelerinde birkaç rubaisi not alınmak suretiyle kaydedilmiştir. Şairin ölümünden sonra yaygınlaşan rubailerine dinsizlik ve gümrahlık damgası vurulmuş, daha sonra bu rubailer Hayyam taklitçileri ve düşmanları tarafından derlenmiştir. Onun rubailerinin yankılarını *Mirsâdu'l-ibâd* adlı kitapta göreceğiz.

Hayyam'dan şair olarak bahseden ilk yapıt, hicrî 572/miladî 1176 yılında, yani Hayyam'ın ölümünden yaklaşık 50 yıl sonra İmâduddîn Kâtib-i Isfahânî tarafından Arapça telif edilen *Harîdetu'l-kasr*'dır. Müellif bu yapıtında Hayyam'ı Horasan şairleri arasında göstermiş ve biyografisini vermiştir.

Şair Hayyam'a yer veren bir başka kitap da hicrî 620-621/miladî 1223-1224 yılında Necmeddin-i Râzî tarafından yazılan *Mirsâdu'l-ibâd*'dır. Bu kitap önemli bir belgedir. Çünkü yazarı mutaassıp bir sufi olduğu için Hayyam'ın düşüncelerini saçma bularak onu felsefî, dehrî (materyalist) ve tabîlik (natüralistlik)le suçlamış ve şöyle demiştir: (s.18) *".. ki iman nazarının ve irfan kademinin meyvesidir. Felsefî, dehrî ve tabâyî'î olanlar bu iki makamdan mahrumdurlar; avare olup yollarını kaybetmişlerdir. Körler tarafından fazilet, hikmet ve uyanıklığı ile tanınan âlimlerden biri de Ömer Hayyam'dır. Şaşkınlık ve hayretinden şu rubaileri söylemiştir:*

Der dâyreî k'âmeden u reften-i mâst
Anrâ ne bidâyet, ne nihâyet peydâst.
Kes mînezened demî derin âlem râst
Kin âmeden ez kocâ vu reften be kocâst?

*Gelip gittiğimiz şu dairenin
Ne başı belli, ne de sonu.
Kimse doğru söylemiyor şu âlemde
Nereden geliyor, nereye gidiyoruz?*

*Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst
Bâz ez çi sebeb fikendeş ender kem u kâst?
Ger zişt âmed in suver, eyb kirâst?
Ver nîk âmed, herâbî ez behr-i çi hâst?*

*Her şeyin sahibi Tanrı madem ki yarattı doğayı
Ne sebeple verdi ona eksigi, kusuru?
Çirkin olduysa bu mahluk, kimin kusuru?
İyi oldu madem; neydi yıkmaktaki zoru?"*

Bu şahsın Hayyam'ın düşüncesini ve felsefesini tanıtmakta özel bir rolü vardır. Sufî meşrepli müellif Hayyam'a dil uzatıp küfretmekten geri durmamıştır. Yaşadığı dönemin yakınlığı dolayısıyla kuşkusuz adı geçen müellif Hayyam'm hayatı, düşünceleri ve eserleri hakkında daha çok bilgi sahibiydi. Bu yüzden Hayyam'a ilişkin düşüncelerini dile getiriyor. Peki, bu husus bile, Hayyam'ın sadece dindar bir sufî olmadığı gibi, aynı zamanda bu fırkanın korkunç düşmanlarından biri sayılması için de yeterli kanıt değil midir?

Nuzhetu'l-ervâh, Târîhu'l-hukemâ, Âsârû'l-bilâd, Firdovsu't-târîh gibi kimi eski kitaplarda Hayyam hakkında çoğu hatalı ve uydurma belgeler vardır. Bu belgeler taassup ya da uydurma masallara dayanır ve gerçek Hayyam'la çok çok uzaktan ilgilidir. Burada söz konusu belgeleri irdeleyecek imkânımız yoktur.

Hayyam'a ait rubaileri içeren tek önemli belge, hicrî 741/miladî 1340 yılında telif edilen *Mûnisi'l-ahrâr* adlı kitaptaki on üç rubaidir. Bu rubailer, Rosen'in rubailer kitabının sonunda istinsah edilmek suretiyle Berlin'de basılmıştır (şu numaralara bakınız: 8, 10, 27, 29, 41, 45, 59, 62, 64, 67, 93, 115, 127). Söz konusu rubailer tarihî eskiliğinin yanı sıra Hayyam'm ruhuyla, felsefesiyle ve üslubuyla da örtüşmektedir. *Mirsâdu'l-ibâd* müellifinin eleştirileri bunlar için de geçerlidir. Demek ki

bu on üç rubai ile, biri her iki kitapta da geçen (numara 10) *Mirsâdu'l-ibâd'*daki iki rubainin Hayyam'a aidiyetinde kuşku yoktur. Bu arada, her iki kitabın yazarının müstakil bir felsefeye, belirli bir düşünce tarzı ve üsluba sahip oldukları ve adeta "biz maddeci ve natüralist bir filozofla uğraşıyoruz" demek istedikleri anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak ve hiç kuşkuya yer kalmadan bu on dört rubainin şaire ait olduğunu kabul edebilir, bunları Hayyam'ın diğer rubailerini teşhis etmekte anahtar ve ölçü olarak kullanabiliriz.

Buna göre söz konusu on dört rubai bu kitabın esas belgesini oluşturacaktır. Demek ki, bir rubaide şüpheli veya sufi-meşrep bir kelime ya da kinaye varsa, bunun Hayyam'a aidiyeti doğru değildir. Ancak çözülmesi gereken bir sorun daha vardır. Denildiğine göre Hayyam farklı zamanlarda birkaç kez düşüncelerini ve akidelerini değiştirmiş. Önceleri kayıtsız, şarapçı, kâfir ve dinden çıkan biriymiş. Ömrünün sonlarında hidayete ermiş ve Tanrı'ya yönelmiş. Mehtaplı bir gecede demlenirken ansızın sert bir rüzgâr çıkarak şarap testisini devirmiş ve kırmış. Bunun üzerine Hayyam öfkelenerek Tanrı'ya seslenmiş:

İbrîk-i mey-i merâ şikestî Rabbî;
Ber men der-i iyş râ bebestî Rabbî,
Men mey horem o to mîkonî bedmestî.
Hâkem bedehen; meger to mestî Rabbî?

*Şarap testimi kırdın be Tanrım!
İşret kapısını kapadın yüzüme be Tanrım!
Ben şarap içiyorum, sen dağıtıyorsun.
Töve töve; sarhoş musun nesin be Tanrım!*

Tanrı da gazaba gelip derhal Hayyam'ın suratını karartmış. Bunun üzerine Hayyam:

Nâkerde gonâh der cihân kîst? Begû.
 Ankes ki goneh nekerde, çon zîst? Begû.
 Men bed konem o to bed mokâfât dehî!
 Pes fark miyân-i men o to çîst? Begû.

Var mı dünyada günaha girmeyen? Söyle.
Günah işlemeyen nasıl yaşar? Söyle.
Ben kötü ediyorum, sen kötü cevap veriyorsun.
Nedir öyleyse aramızdaki fark? Söyle.

demiş ve Tanrı da onu bağışlamış; yüzü ağarmaya, kalbi aydınlanmaya başlamış. Daha sonra Hayyam "Tanrım; al beni yanına" demiş ve ruhunun kuşu bedeninden uçup gitmiş.

Bu mucizevî ve gülünç hikâye Necmeddin-i Râzî'nin Hayyam'a ettiği küfürden de beter. Acemice uydurulmuş, çocukça bir masaldır. Bin türlü dil yarası ve alaylı iğnelemeleriyle dünya ve içindekilerle dalga geçilen bu on dört sağlam ve felsefî içerikli rubaiyi söyleyen birinin, ömrünün sonlarında gözlerinden yaşlar dökerek, önceden mahkûm etmiş olduğu Tanrı'dan molla ağzıyla yardım dilediğini söyleyebilir miyiz acaba? Belki de şairin dostlarından veya hayranlarından biri bu değerli hazineyi korumak için, biri Hayyam'ın sert rubailerıyla karşılaşınca, hoşgörüyü bakar da şair için Tanrı'dan af diler düşüncesiyle bu hikâyeyi uydurmuştur.

Meşhur olan bir rivayet daha vardır. Hayyam öldükten sonra annesi hep onun için Tanrı'dan af diler, yakarıştaki bulunurmuş. Bir gün Hayyam'ın ruhu rüyasına girerek ona şu rubaiyi söyler:

Ey sûhte-i sûhte-i sûhtenî;
 Ey âteş-i dûzeh ez to efrûhtenî;
 Tâ key gûî ki ber Omer rahmet kon?
 Hak râ to kocâ be rahmet âmûhtenî?

Ey yanmışa yanmış, daha da yanası!
Cehennem ateşi seninle tutuşası!
Niceye dek diyeceksin "Rahmet et Ömer'e"?
Sana mı düştü Tanrı'ya rahmet öğretmek tasası?

Hayyam'ın öbür dünya hakkındaki görüşlerinin bu ipe sapa gelmez molla rubaisini söyleyecek kadar alçalmadığını belirtmeliyiz. Hayyam hakkında bunun gibi söylenmeye değmeyecek birçok rubai vardır. Bunların tümü bir araya getirilecek olsa, gü-lünç bir kitap olurdu. Fakat burada karşılaştığımız önemli bir husus, Hayyam'ın yüksek düşüncesinin, düşük, mutaassıp ve batıl inançlı bir ortamda ne denli etkili olduğudur. Bu da onu tanı-makta bize yol gösterecektir. Çünkü ona saldıran avamın, üçün-cü, dördüncü derece şair ve mutasavvıfların yargılamaları çok eskiden başlamış olup, bu mesele onun rubailerinin zıt düşünceli rubailerle karışması sonucunu doğurduğunu ve Hayyam'ın fi-kirleri yüzünden kendi çıkarlarını tehlikede gören kişilerin bu fi-kirleri çürütmek için ne kadar uğraştıklarını göstermektedir.

Ama biz Hayyam'ın rubailerine dayanarak, onun düşünce-sinin ve gittiği yolun hemen hemen daima aynı olduğunu, gençliğinden yaşlılığına değin aynı belirgin ve somut felsefeye bağlı kaldığını, düşüncelerinde en küçük bir sarsıntı bile olma-dığını, pişmanlık ya da tövbe düşüncesini asla aklından geçir-mediyini göstereceğiz.

Şair gençlik yıllarında, Yaradan'ın onu niçin yarattığını hayretler içinde kalarak sorar. Derin bir düşünceyi aksettiren böylesi doğal bir soruş tarzı ancak Hayyam'a özgüdür.

Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
Çon lâle roh u ço serv bâlâst merâ,
Ma'lûm neşod ki der tarabhâne-yi hâk
Nakkâş-i ezel behr-i çi ârâst merâ?

*Rengim güzel, yüzüm güzel ise her ne kadar;
Yanağım lale, boyum serviye benzerse her ne kadar,
Anlaşılmadı şu toprağın neşe yurdunda
Niye bezedi ezel ressamı beni o kadar?*

İlk gençlik yıllarından itibaren yaşamı acı ve tatsız bulmuş, dertlerinin dermanını acı şarapta aramıştır.

İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
 Mey nûşem ez anki kâmrânî-yi men est.
 Eybem mekonîd, gerçi telhest, hoş est,
 Telhest, çerâ ki zindegânî-yi men est.

*Bugün gençlik sıramdır benim
 İçiyorum ben; çünkü mutluluğum benim.
 Ayıplamayın beni; acı da olsa, hoştur yine
 Acıdır; niye mi? Çünkü hayatımdır benim.*

Şu rubaisinde gençliğin geçip gitmesine hayıflanır:

Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
 Van tâze behâr-i zindegânî dey şod!
 Hâlî ki verâ nâm cevânî goftend
 Ma'lûm neşod û ki key âmed, key şod!

*Yazık, gençliğin defteri dürüldü gitti!
 Hayatın o taze baharı güz oldu gitti!
 Adına gençlik denilen şey var ya,
 Anlamadım ki; ne zaman geldi, ne zaman gitti!?*

Ak saçlı, titrek elli şair bâdeye uzanır. Eğer öbür dünyada daha iyi bir yaşam olduğuna inansaydı, buradaki içki ve safâ âlemini öbür dünyaya bırakarak pişmanlık duyardı. Şu rubai ömrünün son dakikalarında ölümün gölgesini yanında gören, dinî efsaneler dışında kendine teselli veren, tesellisini şarap kahinde arayan, tamamen maddeci bir filozofun üzüntüsünü göstermektedir:

Men dâmen-i zuhd u tovbe tey hâhem kerd
 Bâ mûy-i sepîd, kasd-i mey hâhem kerd
 Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd
 İn dem nekonem neşât, key hâhem kerd?

*Zühhdün, tövbenin eteğini bırakacağım.
Ak saçlarımla, meye el atacağım.
Yaşım geldi dayandı yetmişe.
Şimdi değil de ne zaman neşe bulacağım?*

İyice dikkat edersek, muhtelif yaşlarda söylenen bu dört rubaide şairin düşünce tarzının, dilinin ve felsefesinin aynı olduğunu göreceğiz. Şu halde açıkça diyebiliriz ki, Hayyam gençlik yıllarından maddî ölümüne kadar kötümser ve kuşku-cu biri olarak kalmıştır (ya da sadece rubailerinde öyle görünmüştür). Öylesine trajik bir ifadesi vardır ki bunun sahibi, sözü geçen on dört rubaiyi söyleyenden başkası olamaz. Üstelik genelde edebî ve felsefî kimliği değişmemiştir. Ömrünün sonunda, hüznün dolu bir zorakilik içinde dünyanın değişmez olaylarını irdeler; iyimsermiş gibi görünen kötümser bir tavır takınır.

Kısacası, bu dört dizelik, az hacimli, anlam dolu terânelerden on tane kalmış olsa bile, yine de bu rubaileri söyleyenin önemli felsefî sorunlar karşısında nasıl bir yol izlediğini anlayabilir ve onun düşünce tarzını ortaya çıkarabiliriz. Bu ölçüleri göz önünde tutarak Hayyam'a ait rubaileri başkalarına ait rubailerin bulunduğu karmaşıklık içinden ayıklayabiliriz. Ama bu kolay bir iş midir?

Rus müsteşrik Jukovski, hazırladığı ölçeğe göre Hayyam'a nisbet edilen rubailerin arasında 82 gezgin rubai bulmuştur. Yani bu rubailer başka şairlere de isnad edilmiş, daha sonra bunların sayısı 100'e çıkmıştır. Fakat bu ölçeğe de güvenilmez. Çünkü adı geçen müsteşrik kendi ölçeğini tezkire yazarlarının (çoğu yanlış) sözlerine bakarak hazırlamıştır. Bu tezkireciler başkalarının rubailerini Hayyam'a isnad etmekle kalmamışlar, Hayyam'ın rubailerinin çoğunu da başkalarına isnad etmişlerdir. Öte yandan Hayyam'daki şiirsel akıcılık, sözlerdeki olgunluk, apaydın bir düşünce, kılı kırk yaran bir felsefe onun günümüze kadar gelebilen, ona ait gerçek rubailerden daha da fazla rubai söylediğinden, bunların kaybolduğundan, kalanların ise zamanla büyük değişikliklere uğrayıp tanınmaz hale geldiğinden emin olmamıza izin veriyor.

Müstensihlerin dikkatsizlik ve hataları ile herkesin Hay-

yam'ın kelimelerini canının istediği gibi değiştirerek tasarrufta bulunmasının yanı sıra, kimi rubailerde din adamları ve sufiler tarafından kasıtlı olarak değişiklik yapıldığı da gözlenmektedir. Örneğin:

Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst

Mutluluk iste. Çünkü ömür dediğin bir andır.

Hemen hemen bütün nüshalarda "şâdî metaleb: mutluluk isteme" yazılıdır. Oysa şiirin yapısı ve konusu bunun tersini göstermektedir.

Hayyam'ın sufî ve din zıttı düşüncelerinin bir başka delili de onun rubailerinin başkalarının rubailerıyla karışmasıdır. Bunun yanı sıra şarap içip de bu konuda bir rubai söyleyen her molla tekfir edilmek korkusuyla rubaisini Hayyam'a isnad etmiştir. Bu nedenle, çoğu şarap içmekten ve sevgiliyle oynaştan dem vuran, felsefî tarafı olmayan, çarpıcı bir esprisi bulunmayan, ham ve afyonlu düşüncelerden kaynaklanan, gevşek ve kaba mecazlı sözler bulunduran rubaileri hiç kuşkuya kapılmadan atıp ayıklayabiliriz. Mesela Hayyam'a ait sıradan bir rubai mecmuasında şu rubaiyle karşılaşınca şaşırma mız?

Ey anki guzîdeî to dîn-i zertoşt,
İslâm fikendî temâm ez pes o poşt,
Tâ key nûşî bâde vu bînî roh-i hûb?
Câi benişîn Omer ki hâhendet koşt.

Ey Zerdüşt dinine girip de İslamı hepten terkeden! Ne zaman dek bade içip güzel yüz seyredeceksin? Otur oturduğun yerde; çünkü öldürüleceksin!

Bu tehdit dolu rubai acaba Hayyam hayattayken mi söylendi ve ona bir suikast mi düzenlendi? Burası şüphelidir. Çünkü yapı bakımından rubai Hayyam'dan sonraki dönemlere ait görünüyor. Ama her halükârda bunu söyleyenin Hayyam hak-

kındaki yargısını ve Hayyam'ın terânelerinin başkalarının rubaileriyile ne denli karışmış olduğunu gösteriyor.

Sözün kısası, Mûnisu'l-ahrâr adlı kitaptaki on üç rubai gibi zaman ve belge niteliği açısından kayda değer bir yazma nüsha bulunmadıkça Hayyam'a ait terâneler hakkında kesin bir şey söylemek oldukça güçtür. Üstelik Hayyam'ın mizacına ve meşrebine uygun rubailer söyleyen ve onu taklit eden şairler de çıkmıştır. Ancak sözleri ne kadar akıcı ve olgun olsa da, bir rubainin mazmunu Hayyam'ın akidesine ve zevkine uymuyorsa, bu rubainin Hayyam'a ait olmadığını söylemeye cüret edebiliriz. Çünkü Hayyam'ın terâneleri tam bir netlik ve akıcılıkla, sade bir ifade ile söylenmiştir. Alayda ve kinayeli sözlerde çok sert ve pervasızdır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak şu sonuç çıkarılabilir: Zorlama ve intizamsız bir kalıptaki her zayıf fikir Hayyam'a ait olamaz. Hayyam'a özgü meşrep, bağlandığı felsefi ekol, akideleri, serbest, şirin ve net ifade tarzı bu mesele için ölçek olabilecek özelliklerdir.

Şimdilik bu terâneleri astronom ve matematikçi Hayyam'ın adına kaydedeceğiz. Çünkü bu konuda iddiada bulunabilecek başka biri çıkmamıştır. Bu şiirlerin astronom ve bilgin Hayyam'a mı yoksa başka bir Hayyam'a mı ait olduğunu anlamak için onun düşünce tarzını ve felsefesini bilmemiz gerekir.

FILOZOF HAYYAM

Hayyam'm felsefesi hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyecektir. Çünkü küçük gibi görünen ama içi özlü bu terâneler muhtelif devirlerde insanı derbeder eden önemli ve karanlık felsefî problemleri, cebren insana yüklenen sorunları, çözülmeden kalan sırları ele alır. Hayyam bu ruhî işkencelerin tercümanını olmuştur. Onun feryatları milyonlarca insanın acılarının, ıstıraplarının, korkularının, umutlarının, elemelerinin yansımasıdır. İnsanlar bunları düşünerek sürekli azap çekmiştir. Hayyam terânelerinde garip bir dil ve üslupla tüm bu zorlukları, muameleleri, bilinmezlikleri açıkça, gizlisi saklısı olmadan çözmeye çalışır. Asabî ve ürpertici gülüşlerinin altında, dinî ve felsefî sorunları halledip, hissedilir ve akılcı bir çözüm yolu arayışına girer.

Kısacası, Hayyam'ın terâneleri, kayıtsız ve laubali de olsa, kişinin düşüncelerinden ve kederlerinden bir bölümünü yansıtan ayna gibidir. Bunu fark edince insan irkilmekten alamaz kendini. Hayyam'ın rubailerinden bugün doğabilimcilerin de dikkatini çeken bir felsefî ekol ortaya çıkmaktadır. Onun buruk ve acı şarabı eskidikçe, kıymeti daha da artmaktadır. Zaten bu yüzden terâneleri dünyanın her yerinde, türlü çevrelerde ve ırklar arasında ilgi görmektedir.

Hayyam'ın her düşüncesini tek tek büyük şairlerde ve filozoflarda bulmak mümkündür. Ancak bunların hiçbirini Hayyam'la mukayese etmek mümkün değildir. Hayyam, üslubunda çok ilerdedir onlardan. Ondaki sağlam yapı onu her şeyden çok Lukretius, Epikür, Goethe, Shakespeare ve Schopenhauer'le başbaşa giden büyük bir filozof ve şair olarak karşımıza çıkarır.

Şimdi bu rubaileri söyleyenin düşünce tarzını ve felsefesini tespit edebilmek için rubailerindeki düşünceleri ve felsefeyi çıkarmamız gerekir. Çünkü elimizde bunun dışında bir araç yoktur. Dışardan görünen yaşamı ve kendi iç dünyası, bağlantılı olduğu kişiler, çevresi, yaşam tarzı, etkilenişleri, izlediği felsefe, bilimsel ve felsefî eğitimi bizce meçhuldür.

Hayyam geriye birkaç bilimsel, felsefî ve edebî yapıt bırakmış olsa da, bunların hiçbiri, bu araştırmada bize yol gösterebilir. Çünkü Hayyam'ın gizli düşüncelerini, kalbinde gizli kalan şeyleri bize sadece rubailer gösterebilir. Oysa zamanın, ortamın şartlarına göre ya da başkalarının siparişiyle yazılan kitapları biraz dalkavukluk ve gösteriş kokar ve felsefesini tam manasıyla ortaya çıkarmaz.

Hayyam'ın rubailerinde karşılaştığımız ilk fikir, şairin son derece cüret ve pervasızlıkla, acımasız mantığıyla hiçbir gevşekliği, çağdaşlarının düşüncelerindeki zavallılıkların hiçbirini ve teorik ve dinsel felsefelerini kabul etmemesi, tüm iddiaları ve sözleri elinin tersiyle itmesidir. Hicrî 646/miladî 1248 yılında yazılan *Ahbâru'l-ulemâ bi ahbârî'l-hukemâ* adlı kitapta Hayyam'ın şiirleri hakkında şu satırlar yazılmıştır:

“Şiirlerinin içeriği şeriat için zehirli yılanlar ve dalalet zincirleri mesabesindedir. Dini yüzünden halk tarafından kınanıp da içinde gizli olan şeyler ortaya çıkarıldığında, öldürülmekten korktu, sustu, kalemini yerine koydu ve hacca gitti, kirli sırlarını ortaya döktü. Kalbindeki gizli şeyleri perde altından gösteren, içindeki durgunluğun maksadını da kararttığı meşhur şiirleri vardır.”

Bu durumda Hayyam'ın evren hakkında kendine özgü bir düşünce ve felsefî anlayışının olması gerekir. Şimdi onun düşünce tarzına bakalım: Bu rubaileri söyleyen kişi tüm dinî konulara alayla yaklaştığı zaman, bilmedikleri şeyler hakkında konuşan ulema ve fıkıhçılara hakaretler yağdırarak saldırdığı zaman okuyucu hiç kuşkuya düşmez. Bu husus, aryâî bir ruhun sâmi itikadlarına karşı gösterdiği bir başkaldırı ya da düşüncelerinden dolayı nefret ettiği seviyesiz ve mutaassıp bir çevreden Hayyam'ın intikam alışıdır. Hayyam gibi özgür düşünceli ve kılı kırk yaran bir filozofun kendi zamanındaki fıkıhçıların uydurma, cebrî ve mantıksız tapınma hükümlerine kö-

rükörüne boyun eğmeyeceği, onların çürümüş masallarına kanmayacağı ve bayağı tuzaklarına düşmeyeceği aşikârdır. Çünkü din herkesin kayıtsız şartsız itaat etmesi gereken, temel ilkelerinden asla şüphe duyulamayan cibrî hükümler ve görevlerden ibarettir ve bir grup muhafız bu hükümlerden yararlanarak avamı piyon olarak kullanır. Fakat Hayyam, uyulması gereken tüm bu dinsel konuları alaycı ve itikatsız bir üslupla ele alır; davranış ve sebeplerden yola çıkarak olan biteni ve bunların nedenlerini anlamak ister. Ölüm ve yaşam meselelerini pozitif bir yaklaşımla, mantığa, hissedilenlere, gözlemlere, yaşamın maddî akışına dayayarak çözmeye çalışır. Bu yüzden dünyadaki olayları tarafsızca izleyen biri olarak kalır.

Hayyam o zamanki bilim adamlarının çoğunda olduğu gibi kalbiyle ve duygularıyla yetinmez, dört dörtlük bir âlim gibi gözlemleriyle, mantığıyla elde ettiklerini söyler. Bilindiği gibi, birisi dinsel efsanelerin batıl olduğunu kanıtlarsa, o kadar da önemli bir iş yapmış sayılmaz. Çünkü bilimlerin sayesinde zaten kendiliğinden batıl olmuştur. Fakat Hayyam'ın zamanını ve mutaassıp çevresini göz önünde bulundurursak, onun çalışmaları, makamını çok yükseslere çıkarır.

Hayyam, zamanındaki devlet büyüklerinin emir ve ricası üzerine yazdığı bilimsel ve felsefî kitaplarında gizlilik ve takıyyeyi elden bırakmamış ve görünüşte tarafsız bir tavır takınmışsa da, eserlerinde kaleminden kaçan bazı bilimsel konular görülebilir. Örneğin *Novruzname*'nin dördüncü sayfasında şöyle der: "*Yüce Tanrı'nın emriyle dünyanın halleri değişti ve mesela dünyaya ve onun dönüşüne uygun olacak şekilde yepyeni şeyler ortaya çıktı.*" Acaba bu son cümleden meşhur *Adaptation du milieu* formülü çıkmıyor mu? Çünkü o, Tanrı'nın mevcudatı ayrı ayrı yarattığını inkâr eder ve bunların âlemin dönüşüne uygun olacak şekilde ortama uyum sağladığına inanır. Avrupa'da büyük yıkılar yaratan bu bilimsel kuralı acaba Hayyam 800 yıl önce ferasetiyle anlayıp tahmin etmemiş midir?

Aynı kitabın üçüncü sayfasında "*Yüce Tanrı güneşi nurdan yarattı; gökleri ve yerleri onunla besledi*" yazılıdır. Bu da, filozof ve şairin yanı sıra bir de tabii bilimler âlimiyle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor bize.

Fakat Hayyam, terânelerinde bu gizlilik ve takıyyeyi bir kenara bırakmıştır. Çünkü ruhunun yarası olan bu terânelerde, yaşadığı ortamın çürük ilke ve yasalarını kabullenmez, aksine onların düşüncelerindeki bütün maskaralıkları mantığıyla ortaya çıkarır. Hayyam'ın, yaşadığı çevredeki hurafelerle ve mevhumlarla mücadelesi terânelerinin tümünde açıkça görülebilir. Zahitlerin, fıkıhçıların ve ilahiyatçıların hallerine acı acı güler ve benzeri görülmemiş bir biçimde, olanca ustalığı ve mahareti ile burunlarını sürter.

Hayyam ölüm ötesi konulara alaycı, kuşkucu bir eda ve "derler ki, diyorlar ki" sözünü naklederek başlar:

Gûyend: Behişt u hûr-i ayn hâhed bûd... (88)

Derler ki: Cennet ile huriaynlar olacak.

Gûyend merâ: Behişt-i aden bâ hûr hoş est ... (90)

Derler ki: Aden cenneti, hurilerle hoştur...

Gûyend ki: Dûzehî buved âşık u mest... (87)

Derler ki: Cehennemlik olacak âşık ile sarhoş

Bir zamanlar insanı ilahî cemalin aynası ve yaradılışın amacı olarak tasavvur ederlerdi. İnsanlığın bütün efsaneleri onun çerçevesinde oluşturulmuştu. Gökteki yıldızlar ona yazgısını göstermek için yaratılmış, yeryüzü, zaman, cennet, cehennem onun hatırı için var edilmişti. İnsan küçük dünyaydı ve büyük dünyanın bir örneği ve temsilcisiydi. Nitekim Baba Efsal şöyle der:

Eflâk u enâsir u nebât u heyvân
Aksî zi vucûd-i rûşen-i kâmil-i mâst

*Felekler, dört unsur, bitkiler ve hayvanlar
Bizim mükemmel ve aydınlık varlığımızın bir aksidir.*

Hayyam maddeci ve bilimsel bakış mantığıyla insana "câm-ı cem" der. Onun var olması ve ölümü bir sineğin var olup ölmesi kadar önemsizdir.

Âmed şoden-i to enderin âlem çîst?

Âmed megesî pedîd o nâpeydâ şod! (41)

Senin bu âleme gelip gitmenin anlamı ne?

Bir sinek var olmuş, sonra yok olmuş. İşte o kadar!

Şimdi de fıkıhçıların ve ulemanın akidelerini alaylı alaylı inkâr etmesi karşısında, doğa ötesi konulara nasıl bir çözüm yolu bulduğunu görelim. Hayyam yaptığı gözlemlerin ve araştırmaların sonunda insanoğlunun kavrama kapasitesinin sınırlı olduğu problemiyle karşılaşır. Nereden geliyoruz ve nereye gidiyoruz? Kimse bilmiyor. Haklıymış gibi görünüp bu meseleler hakkında konuşanlar zırvalamaktan başka bir şey yapmıyor; hem kendilerini hem başkalarını aldatıyorlar. Hiç kimse ezelin sırlarını anlamamış ve anlamayacak. Ya da asla sır diye bir şey yok. Olsa bile, hayatımızı etkilemiyor. Örneğin dünya, yeni var olmuş veya eskiden varmış; ne işimize yarayacak acaba?

Çon men reftem; cihân mohdes çi kadîm

Tâ key zi hadîs-i penc o çâr ey sâkî!? (93)

Dünya yeniymiş, eskiymiş; ne değişir? Ben gittikten sonra!

Ne zamana kadar beşten, dörtten dem vuracaksın be sâkî?

Vaktimizi beş duyu ve dört unsurla tartışarak geçirsek ne olacak yani? Bize ne? Öyleyse mevhum umutlara ve korkulara kapılarak, saçma sapan tartışmalarla vaktimizi öldürmeyelim. Söyledikleri, uydurdıkları şeyler sırf masal! Bilimle olsun, dinin yardımıyla olsun, asla çözülmeyecek evrenin muamması ve hiçbir gerçeğe ulaşamayacağız. Üstünde yaşadığımız şu yeryüzünün ötesinde ne bir saadet var ne bir ceza. Geçmiş ile gelecek; iki yokluk. Ve biz iki dünyanın sınırı olan bu iki yokluk arasında yaşayacağımız kısacık bir ânı idrak etmeliyiz. Bundan yararlanmalı; yararlanırken de acele etmeliyiz.

Hayyam'a göre, yemyeşil tarlaların kenarı, erguvan rengi şarap kadehine binlerce gölge aksettiren mehtap, çengin gönül alıcı ahengi, ay yüzlü sâkîler, yeni açmış çiçekler yaşamın korkunç bir kâbus gibi gelip geçen tek gerçeği. Bugünü yaşamaya, mutlu olmaya bakalım. Çünkü yarını kimse görmemiştir. İşte bu, tek yaşam arzusudur.

Hâlî hoş bâş zanki maksûd înest. (134)

Bugün mutlu olmaya bak. Çünkü amaç bu.

Hayyam hissedilen ve maddî gerçeklerin karşısında bir büyük gerçeğe daha inanır. Bu da, hayır ve mutluluğa baskın çıkan şer ve kötülüktür. Muhtemelen Hayyam'daki bu cebrî düşünce daha çok astronomi ve maddeci felsefenin sonucunda oluşmuştur. Aldığı bilimsel eğitimin onun felsefî gelişimi üzerindeki etkisi tüm açıklığıyla görülür. Hayyam'a göre tabiat kö-rükörüne dönüşünü sürdürür. Gökyüzü bomboştur ve kimse-nin imdadına koşmaz.

Bâ çerh mekon hevâle kender reh-i akl
Çerh ez to hezâr bâr bîcâter est! (34)

*Feleğe havale ederim deme işini. Akıl yolunda zira
Felek bin beter zavallı sende!*

Felek güçsüz ve iradesizdir. Gücü olsa, kendi dönüşünü durdururdu.

Der gerdiş-i hod eger merâ dest budî,
Hod râ berehandemî zi sergerdânî. (33)

*Yetseydi gücüm kendi dönüşüme,
Kurtarırdım kendimi âvarelikten!*

O zamanki astronomi görüşleri doğrultusunda Hayyam feleği mahkûm eder ve hareket halindeki gök cisimlerinin değiş-

mez yasalarını tüm benliğiyle algılayarak canlandırır. Yıldızlar ve onların düzenli yasaları hakkında dakik incelemeler yaptıktan sonra hayatımızın, feleklerin dönüşündeki haşın kanunların etkisi altında kaldığını kabul eder ama dinsel anlamda kaza ve kadere inanmaz. Çünkü yazgıya isyan eder; bu yüzden kötümserliğe kapılır zaten. O, Tanrı'dan değil, daha ziyade feleğin dönüşünden şikâyet eder. Sonunda tüm yıldızların uğursuz olduğuna, uğurlu bir yıldız bulunmadığına inanır.

Eflâk ki coz gam nefzâyend diger. (28)

Felekler gamdan başka bir şeyi arttırmazlar.

Novruzname'nin kırkıncı sayfasında nakilde bulunarak şöyle der: "Denildiğine göre, her iyilik ve kötülük gezegenlerin etkisiyle ve Yüce Tanrı'nın takdir ve iradesiyle yeryüzüne iner ve bir şahsa çarparak, acımasızca deler geçer."

Nizâmî-yi Arûzî, Hayyam hakkında naklettiği bir hikâyede, Melikşah'ın ava çıkmak için havanın uygun olup olmadığı konusunda Hayyam'dan tahminde bulunmasını istediği, onun da meteoroloji ilmine dayanarak doğru tahminde bulunduğunu söyleyerek¹ şöyle devam eder: "*Huccetu'l-Hak Ömer'in kararını gördüm. Ama onun astronomi hükümlerine asla inanmadığını anladım.*"

Bir başka rubaisinde varoluşun nedenini dört unsur ve yedi gezegenin etkisinde bulur:

Ey anki netîce-yi çehâr o heftî;
Vez heft o çehâr dâyim ender teftî." (29)

*Ey dört ile yedinin neticesi olan!
Yedi ile dördün yüzünden sürekli telaştasın.*

Yukarıda da geçtiği gibi Hayyam'ın kötümserliği gençlik yıllarına kadar uzanır (numara 16). Bu kötümserlik hiçbir zaman bırakmamıştır yakasını. Sürekli gam, keder, yokluk ve ölüm bulanmışlık Hayyam'ın düşüncesindeki özelliklerden biri-

¹ Bu bilim dalı ile ilgili *Levâzimu'l-emkine* adlı bir kitap Hayyam'a nisbet edilir.

dir.² Mutluluğa, sevince davet ederken, mutluluk sözcüğü boğazında kalır, tıkanır. Çünkü tam bu sırada ölümün gövdesi, kefen, mezarlık ve yokluk binlerce işaretle, keyif ve iştret meclisinden çok daha kuvvetli olarak insanın gözünde canlanır ve bir anlık mutluluğu berbat eder.

Doğa özen göstermeden, hoyratça yapacağını yapar. Yavrularını besledikten sonra soğukkanlılıkla, olgunlaşsın veya olgunlaşmasın, başakları biçen, hunhar, divane bir dadıdır. Hiç gelmeseydik dünyaya keşke! Madem ki geldik, ne kadar erken gidersek, o kadar mutlu oluruz.

Nâ-âmedegân eger bedânend ki mâ
Ez dehr çi mîkeşîm; nâyend diger. (28)

Gelmeyenler bir bilseler neler çektiğimizi felekten, gelmezler asla.

Horremdil anki zin cihân zûd bereft;
Vâsûde kesîki hod nezâd ez mâder. (23)

*Mutludur bir an evvel giden bu dünyadan;
Ya da anasından hiç doğmayan!³*

Hayyam'ın terânelerinde tekrarlanan bu yokluk arzusu acaba Buda'nın Nirvana'sıyla benzerlik göstermiyor mu? Buda felsefesinde dünya, görünüşteki değişikliklerin bir bulut, bir yansıma veya hayalî resimlerle dolu bir rüya olduğu, birbirine bağlanmış olayların tümünden ibaret değil midir?

Ehvâl-i cihân u asl-i in omr ki hest
Hâbî yu hiyâlî yu ferîbî yu demîst. (109)

*Şu dünyanın halleri ve ömrümüzün aslı bir rüya, bir hayal,
bir aldatmaca ve bir andır.*

² *Novruzname*, s.9: "Dünya kimsenin gönlünde şirin olmasın!"; aynı eser, s. 69: "İnsanlar ölümü doğurmuşlardır."

³ Pehlevî diliyle yazılan "Yâdgâr-i zerîrân" romanında vezir Gâmasp şöyle der: "Mutlu olan biri varsa, o da anasından doğmayandır. Çünkü doğdu mu, ölür."

İran şairlerinin çoğu kötümserdir. Ama kötümserlikleri, aşırı ve doyumsuz şehvet hisleriyle doğrudan ilgilidir. Oysa Hayyam'da kötümserliğin yüce ve felsefî bir tarafı vardır. Ay yüzlü güzelleri işret meclisini tamamlayan tek unsur olarak görür ve genellikle şarap, kadına nisbetle daha da önemlidir. Kadının ve sâkinin varlığı bir nevi estetik keyif ve lezzet kaynağıdır. Hiçbirini göklere çıkarmaz; hiçbirinin ayrı bir makamı yoktur. Bütün bu güzel ve hoş görünen şeylerle bir anlık zevk arayışında olmuştur. Bu bakımdan Hayyam güzelliği taparcasına önemsemiş, güzel tadı, hoş ahengi ve güzel manzarayı seçmiştir. *Novruzname*'nin bir faslını güzel yüze tahsis etmiş ve bölümü şöyle noktalamıştır: "*Bu kitap uğur olsun diye güzel yüz hakkındaki bölümle bitirildi.*" Şu halde Hayyam, hayatında başına gelen tatsız olaylar karşısında, diğer şairlerin yaptığı gibi, örneğin sevgilinin küsmesi veya parasızlık gibi nedenlerle sızlanmaz. Onun derdi, felsefî bir dert ve duygularıyla yaradılışın temeline yağdırdığı bir lanettir. Bu başkaldırış onun acı dolu felsefesinin ve gözlemlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kötümserlik onu dehrîliğe yani materyalizme sürüklemiş, irade, düşünce, hareket ve her şey gözüne saçma sapan gelmiştir.

Ey bîhaberân, cism-i mocessem hîçest,
Vin târem-i noh sipihr-i erkam hîçest. (101)

*Be hey habersiz! Şu gördüğün şekil bir hiçtir.
Şu nakışlı, süslü dokuz kubbe de bir hiçtir.*

Görünüşe bakılırsa, Schopenhauer kendi kötümserlik felsefesinden Hayyam'ın vardığı sonuca ulaşır: "*Kendi iradesini hiçe sayacak dereceye gelen biri için bize gerçekmiş gibi görünen bu dünya, bütün güneşler ve samanyolları nedir? Bir hiç!*"

Hayyam insanlardan uzak durup, nefret etmiştir. Onların düşüncelerini, âdetlerini en sert ifadelerle mahkûm etmiş ve toplumun telkinlerini kabule asla yanaşmamıştır. Arapça şiirlerinde ve bazı kitaplarında Hayyam'ın insanlara karşı duyduğu kin, öfke ve güvensizlik açıkça görülebilir.

Cebr ve Mukabele adlı kitabının girişinde şöyle der: "*Biz*

ilim erbabının yok olduğuna ve sayıları az, azapları çok olan birtakım kişilere müinhasır kaldığına şahittik. Parmakla sayılabilecek kadar az olan ilim erbabının güç yaşamları boyunca bütün himmetleri bilimsel araştırmalar ve keşifler yapmakla geçti. Ama bilginlerimizin çoğu hakkı batıla satıyor, gösteriş ve tezvirin dışında bir şey yapmıyorlar. Sahip oldukları bilgiyi maddî ve aşağılık amaçları yolunda kullanıyorlar. Doğruyu arayan ve doğruyu saçan, batılı inkâr etmeye çalışan ve tezviri terkeden birini görecektir olurlarsa, alaya alıp küçümseyiyorlar.”

Galiba her devirde ikiyüzlü, sahtekâr ve işi gücü çanak yalamak ve dalkavukluk etmek olan kişiler var olmuştur!

Ünlü Diyojen bir gün Atina’da elinde yanan fenerle bir insan aradıysa da bulamadı. Ama Hayyam vaktini boşa araştırmakla telef etmemiş ve kendinden emin olarak şöyle demiştir:

Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn
Gâvîst diger, ber zebereş comle zemîn
Ger bînâ’î, çeşm-i hakikat bogşâ
Zîr u zeber-i do gâv moştî her bîn (15)

*Gökte var bir öküz, Ülker’in benzeri
Var bir öküz daha, onun üstüdür dünyanın yeri
Değilsen kör, aç hakikat gözünü
Gör iki öküzün arasında bir avuç eşiği.*

Halkın seviyesiz düşüncelerinin baskısı altında kalan Hayyam’ın bu durumda asla sevgi, aşk, ahlak, insanlık ve tasavvuf taraftarı olmayacağı aşîkârdır. Zaten yazarların ve şairlerin çoğu bu düşüncelere şahsen inanmasalar da, avamı aldatmak için böyle bir propaganda yapmayı üstlerine vazife saymışlardır. Garip olan bir şey varsa, o da Hayyam’da İran’ın geçmişine duyduğu meyil, rağbet, sempati ve üzüntüdür. Tarihteki birçok ihtilaf dolayısıyla, Nizamülmülk’ün Hayyam ve Hasan Sabbah’la sınıf arkadaşı olduğuna dair meşhur hikâyeye inanmasak da, Hayyam’ın Hasan Sabbah’la irtibat halinde olması hiç de uzak görünmemektedir. Çünkü çocuklukları aynı devirde geçmiş ve ikisi de hemen hemen 517-518/1123-1124

yılında ölmüştür. İkisinin de güçlü İslam ülkesinin kalplerinde yarattığı düşünce inkılabı bu tahmini doğrulamaktadır. Belki de bu münasebetle onları suç ortağı olarak görmüşlerdir. Hasan yeni bir mezhep icat edip o zamanki toplumu temelinden sarsarak ulusal bir İran ayaklanması meydana getirdi. Hayyam hissî, felsefî, aklî ve maddî mezhep getirerek kendi terânelerinde onun amacını gerçekleştirdi. Daha çok siyaset ve kılcıca dayandığı için bir süre sonra Hasan'ın etkisi kayboldu. Fakat Hayyam'ın, temeli akıl ve mantık üzerine kurulu maddeci fikirleri kalıcı oldu.

Hiçbir İslam şairinde ve yazarında, Hayyam'da olduğu gibi açık bir ifade ile Tanrı'yı nefyetmek ve Sâmiî dininin efsanelerini temelden yıkmak görülmez. Belki de Hayyam'ı İbni Mukkafa, Bihâferîd, Ebû Müslim, Bâbek ve benzerleri gibi Arap karıştı İranlılardan biri olarak kabul edebiliriz. Hayyam üzgün bir eda ile eski İran padişahlarına işaret eder. Bunda Firdevsi'nin *Şahname*'sini okumasının etkisi olabilir. Hayyam terânelerinde hâk ile yeksan olan, harabe kasırlarında tilkilerin yuva yaptığı, baykuşların tünediği eski İran'ın sürekli ayaklar altına alınan görkemini, büyüklüğünü hatırlatır. Asabî kahrkahalarından, eski İran'a göndermelerinden ve kinayelerinden de açıkça görülebileceği gibi Arap yolkesenlerinden ve onların seviyesiz düşüncelerinden nefret eder. Bu yetmiş başlı ejderhanın ağzına gömülen, titreyerek çırpınan İran'a sempati duyar.

Daha ileri gitmeyelim; Hayyam'ın Sâsânîlerin eski görkemli günlerini hatırlatmaktan amacı uygarlıkların sebatsızlığını, küçüklüğünü, insan hayatının kısıklığını ispat etmek ve sadece mecazî ve kinayeli bir tasvir yapmaktan başka bir şey değil midir acaba? Fakat ifadelerindeki hararetle en küçük bir kuşkuya mahal bırakmaz. Örneğin mehtaplı gecede Tîsfun (Medayin) harabesinde öten kumrunun sesi rubaiyi okuyanın tüylerini diken diken eder.

An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
Ber dergeh-i û şehân nihâdendî rû,
Dîdîm ki ber kongre'eş fâhte'î
Benşeste hemîgoft ki "kû, kû, kû, kû?" (56)

*O kasır ki feleğe dayamıştı yanını
Eşiğine şahlar sürerdi alnını;
Gördük ki burcunda bir kumru
Konmuş, derdi : "ku, ku, nerde, hani?"*

*An kasr ki Behrâm der û câm girift,
Âhû beçe kerd u şîr ârâm girift,
Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr
Dîdî ki çegûne gûr Behram girift. (54)*

*O kasır ki Behram onda kadeh tuttu;
Ceylan yavruladı, arslan teskin oldu.
O Behram ki ömür boyu hep yaban eşeği tuttu,
Gördün mü, mezar onu nasıl da tuttu!*

Yukarıda geçtiği gibi, Hayyam evrenin dışında bir tanrı tanımaz ve Sâmi dinlerin tasavvur ettiği tanrıyı inkâr eder. Fakat daha sonra ciddî bir tavır takınarak doğa ötesi sorunlara ilişkin bilimsel ve mantığa dayalı çözüm yolu arar. Bir akıl yolu bulaamayınca, yaratana testiciye ve insanı testiye benzeterek şu şairane sözlerle yetinir:

*În kûzeger-i dehr çonin câm-i latîf
Mâsâzed u bâz ber zemîn mîzenedeş! (43)*

*Felek denilen şu testici latif bir kadeh yapar;
Yapar da yaptığı sonra yine yere çalar!*

Meselenin aslıyla bizim bir işimiz yok ama işi gücü sanat eserleri yaratmak ve yaptığı testileri cinnet hali içinde kırmak olan, ahmak ve hunhar görünümlü bu divane testicinin meclisini sadece Derviş Nakkaş Bey'in fırçası tuvale yansıtabilmiştir.

Hayyam cenneti ve cehennemi kişilerin yaradılışında görmüştür.

*Dûzeh şererî zi renc-i bihûde-yi mâst
Firdovs demî zi vakt-i âsûde-yi mâst. (142)*

*Cehennem dediğin bir kıvılcım, boşuna zahmetimizden
Cennet dediğin bir an, huzur dolu vaktimizden.*

Gülen çiçekler, inleyen bülbüller, yemyeşil tarlalar, sabah meltemi, mehtap ve onun gibi parlak bir yüz, peri gibi güzeller, çengin nağmeleri, gül rengi şarap; işte bunlardır bizim cennetimiz. Şu acı ve zecir dolu sebatsız dünyada karşı karşıya kaldığımız gerçekler varken, yeryüzünde yararlanabileceğimiz iyi bir şey yok bunların dışında. İnsanların umutlandırılarak aldatıldığı mev'ûd cennet işte bu cennet. Neden mevhum bir umut uğruna huzurumuza göz yumalım?

Kes huld u cehîm râ nedîde est, ey dil.
Gû'î ki ez an cihan resîde est? Ey dil. (91)

*Cenneti, cehennemi kimse görmedi, gönül.
Söyle haydi; kim geldi öte dünyadan, gönül?*

Garip bir oyuncak odası ya da tiyatro gibidir dünya. Bir kukla ya da satranç oyunu gibidir, satranç tahtasının üstünde de tüm evren var sanki. Ama bir çocuğa aitmiş gibi, görülmeyen bir el bir süre eğlenir, oyalanır bizimle; oraya buraya götürür bizi; yerimizi değiştirir. Sonra canı sıkıldı mı, tekrar bu kuklaları, bu satranç taşlarını unutulmuşluk ve yokluk sandığına atar.

Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz.
Ez rûy-i hakîkatî, ne ez rûy-i mecâz. (50)

*Biz kuklayız, kuklacı ise felek.
Değildir bu mecaz, gerçektir gerçek.*

Hayyam bu maskara, alçak, üzüntü veren, komik dünyayı yıkıp, bu yıkıntıların üstünde daha mantıklı bir dünya kurmak ister.

Ger ber felekem dest budî çon yezdân,
Berdâştêmî men in felek râ zi miyân. (25)

*Yetseydi gücüm Tanrı misali feleğe,
Yok ederdim, vermezdim aman feleğe.*

Hayyam'ın felsefesinin onu izleyenler tarafından ne kadar ilgi ile karşılanıp taklit edildiğini anlamak için şu hususu belirtmemiz gerekir: *Debistân-i mezâhib* kitabının müellifi birkaç yerde Hayyam'ın rubailerini örnek olarak verirken, bir yerde de ona garip bir rubai isnad eder.

"*Semrâd*'ın sözcük anlamı '*vehim ve zan*' demektir. *Fer İrec*'in öğrencisi *Ferehmend* şöyle demiştir: *Var olan biri, unsurların, feleklerin, yıldızların, akılların ve nefislerin hak olduğunu bilir. Vâcibülvücud'un varlığa bürünmediğini söyler. Biz de vehim yoluyla onun var olduğunu sanırız. Ve kuşkusuz o da yoktur. Hakîm Ömer Hayyam'dan bir örnek:*

*Sâni' be cihân-i kohne hemçon zarfîst
Âbîst bema'nî yu bezâhir berfîst
Bâzîçe-yi kufr u dîn be tîflân bespâr
Bogzer zi makâmî ki hodâ hem harfîst.*

Yaratan şu köhne dünyada bir kaba benzer. Anlamca bir su ve görünüşte ise bir kardır. Küfr ve din oyuncağını çocuklara ver. Geç şu makamdan. Çünkü tanrı da bir söz sadece.
(s.63)

Bir başka yerde (s.159) *çârvâk* akidesi hakkında şöyle der:

"... Akli başında olanın tüm lezzetlerden yararlanması ve arzula-
dığı şeylerden kaçınmaması gerekir. Çünkü toprağa girildi mi, geri dönüş yoktur.

Yok geri dönüşün; gittin mi, tam gittin!

Daha açıkça ifade edecek olursak, onlara göre *çârvâk* akidesi şudur: Yaradan ortada olmadığına ve insanın idraki onu kavrayamayacağına göre, neden zan ve vehme dayalı bir şeye, hatta yok olan bir şeye kulluk edelim? Neden cennet ve oradaki rahatlık müjdesi uğruna büyük bir hırsla ve eblehlik içinde nimetlerden ve rahatlıktan el çeke-
lim? Akli olan, peşini veresiyeye değişmez... Görünürde olmayan

bir şeye inanmamak gerekir. Bedenin terkihi dört unsurdan oluşur. Bunlar tabiatın gerektirdiği gibi bir süre bir arada bulunur... Ama terkip dağıldı mı, unsur, kendisi dışında bir şeye dönemez. Beden kasrı tahrip olduktan sonra vatan cennetine, naza, nimete yükselmek veya ateşe ve cehenneme düşüş olmayacaktır."

Acaba bu satırlardan Hayyam'ın düşüncelerinin tahlilini çıkarmıyor muyuz? Heron Allen, Elfinstin'in telif ettiği ve 1815 yılında basılan *Sergožešt-i saltanat-i Kâbol* [Kâbil saltanatının serüveni] adlı kitaptan naklen Hayyam'ın rubailerine gönderme yaparak şöyle der: [s.291] "*Melazki adıyla meşhur olmuş dehrî ve dinsiz bir fırka vardır. Görünüşe bakılırsa, düşünceleri hayli eskilere gider ve eski İran şairi Hayyam'ın eserlerinde hiçbir dilde görülmemiş şekilde dinsizlik örnekleri vardır... Bu fırkaya mensup olanlar düşüncelerini gizliden gizliye açıklarlardı. Bilindiği gibi, onların akideleri Şah Mahmud'un sarayındaki rint soyluların arasında yayılmıştı."*

Hayyam'ın felsefesinde gözlenen bir başka husus da, ölüm konusunda gösterdiği hassasiyettir. Hayyam ölümü, ilahiyatçıların felsefesi ve ruhun kaynakları yoluyla değil, cisimlerdeki zerrelere görülen cereyan, değişim ile maddenin parçalanması yoluyla ele alır; şairane ve hüznün verici tasvirlerle canlandırır.

Hayyam'a göre maddenin ötesinde bir şey yoktur. Dünya zerrelere bir araya gelmesi sonucu var olmuştur ve bu zerrelere hep birlikte işlevlerini sürdürürler. Bu, sürekli ve ebedî bir cereyandır. Zerreler peyderpey şekillere bürünürler ve bu şekilleri değiştirirler. Bu yüzden insanın korkuya düşeceği veya umutlanacağı bir şey söz konusu olamaz. İnsan zerrelere dört unsurun terkihi ve yedi yıldızın etkisi sonucunda var olmuştur. Ruh da bedeni gibi maddîdir ve ölümden sonra aynı halde kalmaz.

Bâz âmedenet nîst; ço reftî, reftî. (29)

Yok geri dönüşün; gittin mi, tam gittin!

Çon âkibet-i kâr-i cihan nîstîst, (140)

Madem ki yokluk var şu dünyanın sonunda,

Her lâle-yi pejmorde nehâhed beşkoft. (47)

Solan her lale açmayacak bir duha.

Hayyam bununla da yetinmez; bedenın bütün zerrelerini ilk çıkış noktalarına kadar izler ve onların geri dönüşünü açıklar. Ruhun kalıcılığı konusunda, bedendeki zerrelerin ölümden sonra geri dönüş ve değişimine inanır. Çünkü hissedilen ve ayırđedilen bir şey varsa, o da bedendeki zerrelerdir. Bunlar başka cisimlerle tekrar hayat bulurlar ve dolaşımlarını sürdürürler. Ama ölümden ayrı bir yaşamı olan bağımsız ruh yoktur. Eğer biz mutlu olursak, bedenimizdeki zerreler şarap küpü olacaklar, sürekli sarhoş kalacaklar, gizemli ve iradesizce bir yaşam sürdürecektir. Bu zerreler felsefesi Hayyam'ın derdinin ve gam dolu düşüncelerinin kaynağıdır. Testi toprağında, çimenlikte, lalede, çengin ahengine uyarak ritmik hareketlerle dans eden sevgilide, eğlence meclislerinde ve her yerde sebat-sız zerreleri ve doğanın aldırış etmeyen hoyrat cereyanını gözünün önünde bulur. Şarap testisinde ay yüzlü dilberlerin toprak olmuş bedenlerinin zerrelerini görür. Ancak bu zerrelerin garip bir yaşamı vardır. Çünkü onlarda badenin latif ruhu kaynamaktadır.

Burada onun şarabı, terânelerinde kullandığı bütün şairane kinayeler ve benzetmelerle derin ve gizemli bir biçime bürünür. Şarap sarhoşluk ve unutkanlığı doğururken, testi de adeta bedendeki ruh hükmündedir. Acaba testinin bütün bölümleri insan bedenindeki organların küçültölmüş bir hali değil midir; adları aynı değil midir? Ağız, kenar, boyun, kulp, karın... ve testideki şarap da onun keyif dolu ruhu değil midir? Bu testi bir zamanlar bir ay yüzlü dilberdi! Bu kaynayan ruh, testinin mazideki dertli yaşamını hatırlatır. Böylece testi müstakil bir hayat kazanır; şarap da onun ruhu mesabesindeir.⁴

⁴ Bu tür benzetmeye Hayyam'ın düşüncelerinde sıkça rastlanır. Örneğin Novruz-name'de yay hakkında şöyle yazılıdır (s.40): "Yayın bir tarafı damar, kemik, sinir, deri ve etle, insan yüzü şeklinde yapılmıştır. Kirişi onun canı gibidir. Yay onunla yaşar. Bu can ise sanatkârdan gelir."

Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz (139)

Dudağımı testinin dudağına dayadım hırsla.

İn deste ki ber gerden-i û mîbînî,
Destîst ki ber gerden-i yârî bûdest. (72)

*Onun boynunda gördüğün şu kulp,
Bir yarin boynundaki eldi vaktiyle.*

Yukarıda ele alınan konulardan, Hayyam'ın yaşamın değeri ve mahiyeti hakkında önemli bir düşünce ve felsefe sahibi olduğu anlaşıyor. Acaba o bu felsefe ve bunca talihsizlik karşısında ne gibi bir yol izler?

Varlıkların niteliği kavranılamaz. Nereden gelip nereye gittiğimizi kimse bilmemiştir; bilmeyecek de. Başkalarının bu konuda söyledikleri bir sürü deli saçması. Oysa doğa sakın sakın ve hiçbir şeyi umursamadan kendi görevini yapıyor. Onun karşısında bütün çabalarımız boşuna; felsefî araştırmalar yapmak da mümkün değil. Doğanın nezdinde kederimiz de, sevincimiz de bir. Yurt tuttuğumuz şu dünya sürekli acılarla, kötülüklerle dolu. Korkunç hayatımız bir dizi düş, hayal, aldatmaca ve mevhumlardan ibaret. Birçok haşmetli padişah gelip geçmiş ve yokluk toprağıyla sarmaş dolaş olmuş. Kara toprağın bağrına giren peri kadar güzel ama mutsuz dilberlerin bedenlerinin her zerresi mezarın daracık mekânında çözünüp ayrışıyor, bitkilerde ve başka varlıklarda elem dolu bir hayata devam ediyor. Bütün bunlar dilsizlik diliyle yeryüzündeki varlıkların zayıflığını ve kırılganlığını göstermiyor mu acaba? Mazi, karmakarışık bir anıdan ve düştten öte bir şey değil; gelecek ise meçhul. Öyleyse yaşadığımız şu ânı, bir göz açıp kapayana kadar geçip maziye gömülecek olan şu ânı idrak edip mutlu olalım. Bu an geçti mi, elimizde bir şey kalmayacak artık. Ama bu ânı nasıl geçireceğimizi bilmemiz gerek. Yaşamın amacı keyif ve zevktir. Elimizden geldikçe gamı, kederi uzaklaştıralım başımızdan; bilineni bilinmeyene satmayalım; peşini veresiyyeye feda etmeyelim. Pençesinde ezilmeden önce alalım intikamımızı hayattan.

Borbây nasîb-i hîş ket borbâyend. (45)

Almaya bak nasibini; alınacaksın çünkü!.

Şunu da bilmek gerekir ki; Hayyam her ne kadar yürekten sevinç ve mutluluğa inansa da, onun sevinci daima yokluk düşüncesi ile iç içedir. Hayyam'ın felsefesindeki manalar görünüşte hep hoşça vakit geçirmeye bir davet olsa da, aslında gül, bülbül, şarap kadehleri, yemyeşil çayırar, şehvet dolu tasvirler, intihar etmek isteyip de ölmeden önce odasını süsleyen biri gibi süsten öteye gitmez. Bu yüzden onun mutluluğu daha ziyade üzüntü verici bir mutluluktur. Mutlu olalım ve unutalım ki kanı, binlerce yaramızdan akmakta olan şu yaşam sıvısını görmeyelim!

Hayyam gençliğinden beri karamsar ve kuşkucu olduğu için, keyif ve mutluluk felsefesini yaşlılığında seçmiştir. Zaten bu nedenle onun mutluluğu üzüntü doludur, hayıflanma doludur.

Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd,
În dem nekonem neşât, key hâhem kerd? (141)

*Yaşım geldi dayandı yetmişe;
Şimdi bulmazsam, ne zaman bulurum neşe?*

Bu terâne görünüşte, her şeyden bıkip usanmış, hayata tap-pan ve lanetler yağdıran, feleğin çemberinden geçmiş bir rindin ifadesidir. Aslında yetmiş yaşındaki bu acele ve içki içme rağbeti bu rubaiyi onun karamsar rubailerinden de gam dolu göstermek-te ve salt yokluk karşısında ömrünün son dakikalarını idrak etmek isteyen maddeci bir filozofun düşüncesini sergilemektedir.

Hayyam'ın terânelerinde galiz bir şarabın kokuları ağırlığını hissettirir ve kilitlenmiş dişlerinin arasından "Mutlu olalım!" der ölüm.

Şarap konusunun Hayyam'ın rubaileri arasında ayrı bir yeri vardır. Hayyam, şarap içmekte İbni Sina gibi ileri gitmezse de, şarabı överken bir ölçüde abartıya kaçır. Belki buradaki amacı daha çok dinsel yasaklara övgüdür. Fakat *Novruzname*'de şarabın yararlarına ilişkin bir bölüm vardır ve yazar başkaları-

nın tecrübelerine ve kendi deneylerine dayanarak şarabın yararlarını açıklar; bu arada İbni Sina ve Muhammed Zekeriya-yı Râzî'den söz ederek der ki:

"İnsan vücudu için şaraptan yararlı bir şey yoktur; hele hele acı ve saf üzüm şarabı. Bu şarabın özelliği üzüntüyü silip, yüreği ferahlatmasıdır." (s.60)

"Bütün bilim adamları şaraptan daha iyi ve yüce bir nimet olmadığı hususunda fikir birliğine vardılar." (s.70)

"ve cennette birçok nimet vardır ve şarap cennetteki nimetlerin en iyisidir." (s.61)

Yazarın bu cümleyi imanla yazdığına inanabilir miyiz? Oysa alaylı alaylı şöyle der:

Gûyend: Behişt u hovz-i kevser bâşed! (89)

Derler ki: cennet ve kevser havuzu varmış!

Rubailerde şarap, yaşam üzüntüsünü unutmak için vardır. Hayyam şarap kadehine sığınarak erguvan renkli meyle düşünce huzurunu ve unutmayı sağlamak ister. Mutlu olalım, keyfedelim, bu anlamsız yaşamı unutalım. Özellikle unutalım. Çünkü eğlence meclislerimizde korkunç bir gölge dolaşır. Bu gölge ölümdür. Şarap testisi dudağını bizim dudağımıza dayayınca yavaşça kulağımıza fısıldar: "Ben de bir zamanlar senin gibiydim. Öyleyse yaşamı unutmak için badenin latif ruhunu iç!"

İçelim, mutlu olalım. Ne keder dolu bir maskaralık! Keyif mi? Kadın, gelip geçici bir maşuk. Çalıp söyleyelim, içelim ki unutalım şu korkunç gölge kemikli elleriyle ümüğümüzü sıkmadan önce. Başkalarının bedenlerinin zerreleri arasında keyif alalım. Çünkü bedenimizdeki zerrelere sesleniyorlar, yokluğa çağırıyorlar. Ölüm o ürpertici gülüşleriyle gülmekte bize.

Yaşam dediğimiz şey bir an. Unutalım o bir ânı!

Mîhor ki çenin omr ki gam der pey-i ûst,
An bih ki behâb ya be mestî gozered! (143)

*İçmeye bak. Peşinde gam olan şu ömür
İyisi mi geçsin uykuyla ya da sarhoşlukla!*

ŞAİR HAYYAM

Kısaca temas edilenler de gösteriyor ki Hayyam'ın düşüncesinin nüfûzu, gönül okşayan ahengi, kılı kırk yaran görüşü, engin şiir yeteneği, ifade güzelliği, mantığındaki sıhhat, gereksiz şeylerden arınmış sade benzetmelerin bolluğu, özellikle çeşit çeşit ahenkle herkesin ruhuna hitabeden felsefesi ve düşünce tarzı, pek az filozof ve şair arasında ona yüce ve apayrı bir makam vermektedir.

Rubai, şairin düşüncesini tam anlamıyla yansıtan en küçük şiir veznidir.⁵ Her şair diğer şiirlerinin yanı sıra az veya çok rubai söylemekte kendini görevli saymıştır. Fakat Hayyam geleneklere duyduğu saygıyla bu küçük vezni tercih etmiş ve olağanüstü bir maharetle düşüncelerini bu kalıba sığdırmıştır.

Hayyam'ın terâneleri o denli sade, doğal ve edebî, yaygın ve hoş bir dille yazılmıştır ki ahengiyle ve güzel benzetmeleriyle herkesi hayran bırakır. Bunlar fars şiirinin en güzel örneklerinden sayılır. Hayyam konuyu ifadede o denli güçlüdür ki bunun cazibesinden ve etkisinden kuşku duyulamaz. Önemli felsefî bir görüş nasıl olur da bir rubai kalıbına sığdırılır? Her birinde ayrı bir felsefenin gözlendiği ve aynı zamanda aralarında uyum olan birkaç rubai nasıl söylenebilir? Bunlar hayrete dü-

5 Christensen, Hayyam'ın rubailerine ilişkin kitabında şöyle yazar: "Rubai tamamen İran kökenli bir şiir veznidir." Hartmann'a göre rubaiye terâne denilmiş ve çok defa şarkı tarzında okunmuştur.

Ber sâz terâne'î yu pîş âver mey. (116)

Bir terâne yap ve mey getir.

Daha sonra Araplar bu vezni Farsçadan taklit etmişlerdir. Hartmann bu görüşe kuşkusuz Şems-i Kays-ı Râzî'nin rubaiye ilişkin sözlerini okuduktan sonra sahip olmuştur.

şürür insanı. Hayyam'ın düşüncesindeki bu cazibe onun terâ-nelerini dünyaca ünlü kılmıştır. Hayyam'ın sade ve küçük şiir vezni okuyucuyu yormaz ve ona tekrar düşünme fırsatı verir.

Hayyam şiirde kimseyi izlemez. Onun sade dili sanatının tüm sırlarından haberdardır. Şair meramını en veciz şekilde, en iyi biçimde dile getirir. Hayyam'dan sonra gelen kimi İranlı düşünürler ve şairler onun üslubunu izlemek, onun gittiği yoldan gitmek istemişler ama hiçbiri Hayyam'ın düşüncesindeki sadeliğe, cazibeye ve yüceliğe erişememiştir. Çünkü akıcı, mecazî ve kinayeli ahenğiyle zarif ve benzersiz beyan tarzı ona özgüdür. Hayyam, düşüncesine ve amacına uygun lafızları seçecek güce sahiptir. Latif ve doğal ahenkli şiirinde hiç zorlama yoktur, su gibi akıcıdır. Benzetmelerinde ve istiarelerinde sade ve doğal bir zarafet vardır.

Hayyam'ın beyan tarzı, meşrebi ve felsefesi Fars edebiyatını önemli ölçüde etkilemiş, başkalarının düşünceleri için geniş bir meydan hazırlamıştır. Hatta Hafız ve Sadi bile doğrudan doğruya Hayyam'ın düşüncelerini taklit ederek zerrelerin çıkış noktaları, dünyanın kalıcı olmayışı, zamanın ganimet bilinmesi ve mey düşkünlüğü konusunda şiir söylemiş, ama hiçbiri bu alanda Hayyam'ın derecesine yükselememiştir.

Mesela Sadi şöyle der:

Be hâk ber merov ey âdemî be nahvet o nâz;
Ki zîr-i pâ-y-i to hemçon to âdemîzâd est. (63)

*Yürüme toprağın üstünde çalımla, nazla ey insan!
Çünkü var ayağının altında senin gibi bir insan.*

Aceb nîst ez hâk eger gul şikoft;
Ki çendin gulendam der hâk hoft! (58)

*Şaşılmaz, açarsa bir gül toprakta,
Çünkü yatıyor bunca gülendam toprakta.*

Sa'diyâ, dey reft u ferdâ hemçonan movcûd nîst.
Der miyân-i î n u ân forset şomâr imrûz râ.

*Ey Sadi; diin gitti; yarın da yok ortada.
Ganimet bil bugünü bununla onun arasında.*

Hafız ise şöyle der şiirlerinde:

*Çonin ki ber dil-i men dâğ-i zolf-i serkeş-i tost,
Benefşezâr şevved torbetem ço dergozerem. (63)*

*Serkeş zülüflerinin dağı var ya yüreğimde,
Menekşelik olur toprağım, ben gittiğimde.*

*Her vakt-i hoş ki dest dehed, moğtenem şomâr.
Kes râ vukûf nîst ki encâm-i kâr çîst? (112)*

*Buldun mu hoş bir vakit, ganimet bil, eğlen.
İşin sonu nereye varacak? Yok bir bilen.*

*Rûzî ki çerh ez gil-i mâ kûzehâ koned,
Zinhâr kâse-yi ser-i mâ por şerâb kon! (66)*

*Yaparsa bir gün felek testiler toprağımızla,
Unutma sakın, doldur kafatasımızı şarapla.*

*Ki her pâre hiştî ki ber manzarîst,
Ser-i Keykubâd u İskenderîst! (109)*

*Bir binada gördüğün her kerpiç parçası
Keykubad'la İskender'in kafatası.*

*

*Kadeh be şart-i edeb gîr zanki terkîbeş
Zi kâse-yi ser-i Cemşîd u Behmen est u Kobâd. (70)*

*Âdâbıyla tut kadehi; çünkü terkibi
Cemşîd'in, Behmen'in, Kubad'ın kafatası.*

Hafız, Mevlana ve kimi mütefekkir şairler Hayyam'ın düşüncesindeki isyan ve olgunluğu hissedip zaman zaman bun-

lardan yararlanmış olsalar da, işleyecekleri konuları karmaşık cümlelerin, benzetmelerin ve kinayelerin altına o denli ustaca saklamışlardır ki bunları yüz ayrı şekilde yorumlamak mümkündür. Özellikle Hayyam'ın düşüncelerinden çok ilham alan ve onun teşbihlerini kullanan Hafız'ın en iyi Hayyam hayranı olduğu söylenebilir. Hafız aşırı şehvetiyle bağlantılı olan düş, tasavvur gücü ve şairane ilham bakımından Hayyam'dan çok ilerde olmasına rağmen, düşünceleri onun maddeci ve mantıktan yana felsefesine erişemez. Hafız, şarabı sufilerin gizemli aracı haline dönüştürmesi açısından Hayyam'dan ayrılır. Örneğin Hafız'ın şarabı kimi yerlerde açıkça üzüm suyu anlamında olsa bile, tasavvufî istilahların altına o kadar saklanmıştı ki yoruma açık haldedir ve bunlarda bir tür tasavvuf kokusu alınır. Oysa Hayyam'ın örtbas etmeye, sembol ve işaret kullanmaya gereksinimi yoktur. Düşüncelerini açık seçik, dobra dobra söyler. Bu sade anlatım, pervasızlık ve açıklık onu diğer özgür düşünceli şairlerden ayırır.

Örneğin Hafız'ın şu beyitleri onun tasavvufî yönünü ve vazgeçemediği düşünüyü gösterir:

İnheme aks-i mey u nakş u nigârîn ki numûd
Yek furûğ-i roh-i sâkîst ki der câm oftâd.

*Şu şarabın aksi, şu desenler, güzellikler
Sakînin kadehe yansıyan yüzünden.*

Mâ der piyâle aks-i roh-i yâr dîde'îm
Ey bîhaber zi lezzet-i şorb-i modâm-i mâ!

*Ey, sürekli içkiden aldığımız lezzetten gafil kalan!
Sevgilinin yüzünün aksini gördük biz kadehte.*

Hafız da zahitlere saldırır ama Hayyam'ınkinden çok farklıdır.

Râz-i derûn-i perde zi rindân-i mest pors.
Kin hâl nîst zâhid-i âlîmakâm râ. (85)

*Perde arkasındaki sırları sarhoş rintlere sor.
Çünkü yoktur bu hal makamı ulu zahitte.*

Hayyam'dan çok daha nazik ve korkakça cennete işaret eder:

Bâğ-i firdovs latîf est, velîken zinhâr
To ganîmet şomor in sâye-yi bîd o leb-i kışt (88)

*Cennet bahçeleri güzelse de, şu söğütün gölgesiyle şu çi-
menliğin kıymetini bil.*

Ne kadar ihtiyatlı ve muhafazakârca Tanrı'ya gönderme yapar:

Pîr-i mâ goft: hetâ ber kalem-i son' nereft.
Âferîn ber nazar-i pâk-i hetâpûşeş bâd! (11)

*Dedi pîrimiz: Yoktur kaleminde hata, yaratanın.
Âferin hata örten temiz nazarına yaratanın!*

Başka şairler de Hayyam'ı izlemişlerdir. Kimilerinin sûfiya-
ne şiirlerinde Hayyam'ın kinayeleri görülür. Örneğin Attar'da:

Ger ço Rostem şovket u zûret buved
Cây çon Behram der gûret buved (54)

*Olsan da şevketli, zorlu Rüstem gibi,
Olur yerin mezarda Behram gibi.*

Gazzâlî de Hayyam'ın mazmununu kullanır.

Çerh fânûs-i hiyâlî, âlemî heyrân der û
Merdoman çon sûret-i fânûs sergerdân der û (105)

*Felek hayalî bir fener, âlem ona hayran.
İnsanlar fenerin suretleri sanki, avare onda.*

Ahbârul-ulemâ'daki rivayete göre Hayyam tekfir edilince Mekke'ye gider ve muhtemelen yolda Tîsfûn harabesini görek şu rubaiyi söyler:

An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû (56)

O kasır ki feleğe dayamıştı yanını,

Acaba Hâkânî ünlü "Eyvân-i Medâin" adlı kasidesini yazarken Hayyam'a ait bu rubaiden esinlenmemiş midir?

Hayyam'ın Fars edebiyatına tesir etmesinde daha çok onun düşünce olgunluğunun ve özgürlüğünün payı büyüktür. Kendisi de kaleminin güçlü oluşunun farkındadır. *Novruzname*'de "Kalem" bölümünde (s.48) kalemin kılıçtan daha etkili olduğunu belirterek şu sonucu çıkarır: "*Kalemin bir ülkenin ıslah edilmesinde ya da bozulmasında önemli payı vardır. Bu yüzden güvenilir kalem sahiplerini el üstünde tutmak gerekir.*"

Hayyam'ın İngiliz ve Amerikan edebiyatına, günümüz uygar dünyasına etkisi, onun dediklerinin başkalarınınkinden ne denli farklı olduğunu gösteriyor.

Hayyam riyaziyat ve astronomi ile uğraşsa da, bu kuru meslek, onun ince duygularını dışa vurmasına, doğadan zevk almasına, şiirle dolu iç dünyasını dışarı yansıtmaya engel olmamış, boş zamanlarının çoğunu eğlenceyle ve edebiyatla geçirmiştir. Astronomlar arasında Hâce Nasîr-i Tûsî gibi şair olanlar da vardır ve onlara birtakım şiirler isnad edilir fakat onların şiirleriyle Hayyam'ınkiler arasında yerden göğe kadar fark vardır. Onlar sadece ilahiyat, tasavvuf, aşk, ahlak veya sosyal konularda rubai söylemişler, yani başkalarının dediklerini tekrarlamışlardır. Şiirlerinde, kafiyelerinde hemen hemen şairlik zevki yok gibidir.

Mehtaplı gece, harabe, kumru, mezarlık, baharın nemli havası Hayyam'ı çok etkiler. Görünüşe bakılırsa, baharın görkemi ve taraveti, renkler, çiçek kokuları, çayırılık, ırmak, meltem, büyüleyici doğa, ay yüzlü güzellerin çeng nağmeleri ve onların bahar mevsimi ile nevruzu tamamlayan ateşli öpücükleri Hayyam'ın ruhunda olağanüstü bir iz bırakır. Hayyam di-

ğer şairlerde nadir görülen kendine özgü bir yumuşaklık ve zariflikle doğayı hisseder ve olanca ustalığıyla vafeder.

Rûzîst hoş u hevâ ne germest u ne serd. (118)

Güzel bir gün. Hava ne sıcak, ne soğuk.

Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode. (60)

Bak, sabâ rüzgârıyla gülün eteği açılmış.

*

Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst. (61)

Bulut geldi, yeşilliklerin üstünde hüüngür hüüngür ağladı.

Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost. (62)

Bulut yıkayınca nevrüzda lalenin yüzünü.

*

Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşikâft. (11)

Mehtap, ışıyla gecenin eteğini açtı.

Hayyam doğayı vafederken, ihtiyaç duyduğu birkaç sözcükle çevreyi ve durumu canlandırıp hisseder; hem de Fars şiirinin Arap istilasının tesiri altında kalarak kelime oyunları, bilgiçlik taslamalarla, dalkavukluklarla kuru ve anlamsız bir hale geldiği zamanda. Yaradılıştan şiir zevkine sahip pek az şair, bir yaprak veya çiğ tanesini vafetmek için o kadar ileri gidiyorlardı ki insanı tabiattan da soğutuyorlardı. Hayyam'daki dil sadeliği onun büyüklüğünü artırır. Hayyam sade sözcüklerle yetinmez, terânelerinde, benzerlerine başka İran şairlerinde rastlanmayan ustalıklar da sergiler. O, kinaye ve alay yoluyla molla ağzı lafları alarak onlara iade eder. Örneğin şu rubaide:

Gûyend: Behîşt u hûr-i ayn hâhed bûd.

Ancâ mey-i nâb u engebîn hâhed bûd. (88)

*Derler ki: cennet ve hûriayn olacak.
Orada saf şarap ve ballar olacak.*

Önce nakilde bulunur. Mollaların cennetini tasvir eden ıstılahlarını onların diliyle açıklar, sonra cevap verir.

*Ger mâ mey u ma'sûka gozîdîm, çi bâk?
Çok âkibet-i kâr hemin hâhed bûd.*

*Mey ile maşukayı tercih ettiysek, ne var korkacak?
Nasıl olsa işin sonunda bunlar olacak.*

Şu rubaide ediplerin ve fâzılların lakaplarını kendi ıstılahlarıyla söyler.

*Ânân ki "muhît-i fazl u âdâb" şodend.
Der cem'-i kemâl şem'-i eshâb şodend.*

*Onlar ki fazl ü âdab muhiti oldular
Kemâl cem'etmede ashâba şem' oldular.*

Sonra kendi diliyle onların lakaplarını ve iddialarını çürütür.

*Reh zin şeb-i târik nebordend be rûz,
Goftend fesâne'î yo der hâb şodend (12)*

*Şu karanlık geceden çıkamadılar gündüze.
Bir masal söyleyip uykuya daldılar.*

Bir başka yerde sufilerin "perde" sözcüğünü kullandıktan sonra alay yollu, sırlar perdesinin arkasında yokluk olduğunu söyler:

*Hest ez pes-i "perde" goftugûy-i men u to
Çon "perde" berofted, ne to mânî yu ne men. (7)*

*Perde arkasında benden senden bahsedilir.
Perde düştü mü, ne sen kalırsın, ne de ben.*

Bazen sözcüklerle oynar ama onun sanatı uydurma ve şımarık sanatlardan çok farklıdır. Bazen kullandığı sözcükler iki anlama gelir.

*Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr,
Dîdî ki çigûne gûr Behrâm girift? (54)*

[gûr: 1. mezar; 2. zebra, yaban eşiği.]

*O Behram ki ömür boyu hep yaban eşiği tuttu;
Gördün mü; mezar onu nasıl da tuttu?*

“Nereye gittiler?” anlamına gelecek şekilde kumru sesini taklit etmesi, kıvrak zekâlıkla dolu bir şaheserdir ve şairin dile hâkimiyetini ve zevkini gösterir.

*Dîdîm ki ber kongre’eş fâhte’î,
Benşeste hemîgoft ki “kû kû kû kû!” (56)*

*Gördük ki burcunda bir kumru,
Konmuş, derdi: “ku, ku, nerde, hani?”*

Bazı rubailerde kafiye tekrarlanmıştır. Belki bu, kimilerine göre sözcük ve kafiye fakirliği şeklinde yorumlanabilir. Örneğin:

*Donyâ dîdî yu herçi dîdî hîç est. (102)
Binger zi cihan çi terf ber bestem? Hîç. (107)*

*Gördün dünyayı; ne gördünse bir hiçtir.
Bak ne kazandığıma dünyadan: Hiç.*

Fakat konunun tüm trajedisi “hiç” sözcüğünün tekrarıyla sağlanmıştır.

Hayyam'dan bize Farsça ve Arapça birkaç felsefî ve bilimsel eser kalmış ama bu eserler onun şöhretine o kadar katkıda bulunmamıştır. Son zamanlarda Hayyam'a ait *Novruzname* adlı edebî bir risale bulundu ve bu yapıt aziz dostum Mucteba Minovî Bey tarafından Tahran'da bastırıldı. Sade ve benzersiz bir Farsça ile yazılan bu yapıtın da terâneleri söyleyen kişinin güçlü kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Nesir bakımından Farsça nesrin en iyi ve akıcı örneklerinden birini oluşturur. Cümle yapısı Pehlevî diline çok yakındır. *Siyasetname*, *Çehâr Makâle* gibi o dönemde yazılan eserlerin hemen hemen hiçbirisi hem nesir, hem edebî değer bakımından *Novruzname*'nin seviyesine ulaşamaz.

Yazar kitabının konusunu, doğrudan doğruya astronomi ile ilgisi olan eski İran'ın millî geleneklerinden seçmiş ve kitabında halkın astronomi ile ilgili hurafelerini, itikatlarını ve eşyanın özelliklerini astronomi ve tıp ışığında açıklamıştır. Bu kitap zamanın gerektirdiği kurallar çerçevesinde yazılmış olsa da, sözcüklerin arkasında yine Hayyam'a özgü kılı kırk yaran düşünce, aynı matematikçinin sağlam mantığı, olağanüstü tasavvur kuvveti, olgun sözleri vardır. Kıyıda köşede Hayyam'ın kaleminden kaçan ilmî ve maddeci felsefeye rastlıyoruz. Bu kitapta ne ahiret azabından, ne cennet lezzetlerinden bir kelime, ne bir sufi şiiri görülür, ne de ahlak ve dinden söz edilir. Konusu görkemli bir İran'ın, kumrunun yıkık kubbenin üstünde "ku ku" diye öttüğü, Behram'ın, Kâvus'un İran'ının, Nişabur'un, Tus'un yerle bir olduğu bir İran'ın şenliğidir. O dönemin şenliğini anlatır, âdetlerini, geleneklerini över.

Acaba bu kitabın Hayyam'a isnad edilmesi konusunda kuşkulanabilir miyiz? Elbette karinerele yoluyla mümkündür. Bu kitabın tesadüfen ya da kasıtlı olarak Hayyam'a isnad edildiğini farzedelim. Yazarının Hayyam'la bir fikir bağı kurduğunu, bu Nişabur'lu filozofun seviyesine, onun edebî makamına ve zevkine eriştiğini söyleyebiliriz. Her halükârda, bize kadar gelen *Novruzname*'yi Hayyam'dan önceki bir yazara isnad eden önemli tarihî bir belge bulunmadan hiçbir tahmin veya varsayım onu Hayyam'dan alamaz. Üstelik kendi devrindeki haşin itikatlarla örselenen güzelliklerin ve zarifliklerin içinde Hayyam'ın serkeş ruhunun, avamın batıl itikatları arasında kendi-

ne bir eğlence, bir çeşitlilik araması son derece doğaldır. Kitabın tümünde Sâsânî İranına eğilim, maniliğin yüksek sanat zevki ve estetik anlayışına bir özlem hatırlatılır. Yazar güzelliğe ibadeti kendine meslek edinmiştir. Nitekim bu güzellik onun cümlelerindeki sözcüklerde ve ahenkte açıkça görülmektedir. Şair, bilgin ve filozof Hayyam bir kez daha kendini tanıtır bu kitapta.

Hayyam, kaba Sâmi düşüncesinin baskısı ve Arap istilası altında yavaş yavaş zehirlenip harap olan, eski mamur ve görkemli büyük İran'ın isyanına, iniltilerine tercüman olur; onun işkence görmüş ruhunun ve boğulmuş zevkinin temsilcisidir.

Yukarıda ele alınan hususlardan da anlaşıldığı gibi bu terâneleri süsleyen kişi eşsiz bir filozof, astronom ve şairdir. Şimdi bu rubaileri ünlü Hayyam'ın elinden alırsak, acaba kime isnad edeceğiz onları? Bu durumda mutlaka meşhur Hayyam'la aynı yaşta ve belki astronom Hayyam'dan da değerli bir Hayyam daha olması gerekir. Fakat astronom Hayyam'la aynı zamanda, aynı yerde ve aynı tarzda yaşayan bir başka Hayyam'dan hiçbir yerde söz edilmediği gibi, böyle birini tanıyan da yoktur. Böyle terâneler söyleyebilen Hayyam'dan başka birini tanıyor muyuz?

Hayyam'ın birkaç kıta Arapça şiiri günümüze kadar gelmiştir. Fakat hiçbir şair Hayyam'ın diliyle Farsçaya nazmen çeviremedikleri için bunları kitabımıza almaktan vazgeçtik.

Hayyam'ın terânelerine ilişkin bu kısa mukaddimeyi, sanatkâr dostum Derviş Nakkaş Bey'in isteği üzerine, yapacağı tablolara yol gösterici olsun diye yazdım. Bu kitapta Hayyam'ın rubaileri onun felsefî düşüncelerine ve üslubuna göre düzenlenmiş ve şüpheli rubailerin yanına bir yıldız konulmuştur. Bu rubailer Hayyam'a ait olmasa bile, doğrudan doğruya bu büyük filozof ve şairin düşüncesinden esinlenen çok yetenekli hayranlarına aittir.

Sâdık Hidâyet

Tahran, 4 Mihr 1313 / 25 Eylül 1934

HAYYAM'IN TERÂNELERİ

YARADILIŞIN SIRRI

1

Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
 Çon lâle roh u ço serv bâlâst merâ,
 Ma'lûm neşod ki der tarabhâne-yi hâk
 Nakkâş-i ezel behr-i çi ârâst merâ?

Rengim güzel, yüzüm güzel ise her ne kadar,
 Yüzüm lale, boyum serviye benzerse her ne kadar,
 Anlaşılmadı şu toprağın neşe yurdunda
 Niye bezedi ezel ressamı beni o kadar?

2

Âvord be iztirârem evvel be vucûd,
 Coz heyretem ez heyât çîzî nefzûd.
 Reftîm be ikrâh u nedânîm çi bûd
 Zin âmeden u bûden u reften maksûd.

İstemedim ben; zorla beni var etti.
 Hayret dışında hayatıma ne ilave etti?
 Gidiyoruz ikrahla şimdi; bilmiyoruz neydi
 Bundan amaç: Geldi, kaldı, gitti?

3

Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd,
 Vez reften-i men câh u celâleş nefzûd;
 Vez hîçkesî nîz do gûşem neşnûd
 Kin âmeden u reftenem ez behr-i çi bûd? !

Yoktu feleğin çıkarı gelmemden benim.
 Artmadı mevkii, celâli, gitmemden benim.
 Duymadı iki kulağım kimseden benim
 Sebep neydi gelmemden, gitmemden benim?

4

Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî;
 Der nokte-i zîrekân-i dâî neresî.
 İncâ zi mey u câm behîştî mîsâz.
 Kancâ ki behîşttest, resî ya neresî!

Ey gönül, bu muammayı çözmeye eremezsin.
 Bilgeler ne diyor? O nükteye eremezsin.
 Yap burada kendine bir cennet kadeh ile meyden.
 Öte yandaki cennete ya erer, ya eremezsin!

5

Dil sırr-i heyât eger kemâhî dâîst,
 Der merg hem esrâr-i ilâhî dâîst,
 İmrûz ki bâ hodî, nedâîstî hîç,
 Ferdâ ki zi hod revî, çi hâhî dâîst?

Bilseydi gönül layıkıyla yaşam sırrını,
 Anlardı ölümde de Tanrı'nın sırrını.
 Kendindeyken bugün anlamadın hiçbir şey;
 Yarın çekip gidince, nasıl anlarsın sırrını?

6*

Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hîşt?
 Bîzâr şodem zi botperestân u kînişt.
 Heyyâm ki goft dûzehî hâhed bûd?
 Ki reft be dûzeh u ki âmed çi behîşt?

Ne zamana kadar suda kerpiç sektireyim?
 Usandım putperestinden, havrasından ben!
 Hayyam cehennemlik olacak diyen kim?
 Cehenneme giden kim, cennetten gelen kim?

7

Esrâr-i ezel râ ne to dâni yu ne men;
 Vin harf-i muammâ ne to hânî yu ne men.
 Hest ez pes-i perde goftigûy-i men u to,
 Çon perde ber ofted, ne to mânî yu ne men.

Ezel sırlarını ne sen bilirsin, ne ben.
 Bu muammayı ne sen okursun, ne ben.
 Perde arkasında var seninle benim dedikodum.
 Perde düştü mü ne sen kalırsın, ne ben.

8

În bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft,
 Kes nîst ki in govher-i tahkîk besoft.
 Herkes sohenî ez ser-i sovdâ gofte est,
 Zanrûy ki hest, kes nemîdaned goft.

Bu varlık denizinin çıktığı yer: Bir yok.
 Bu hakikat incisini delen kimse yok.
 Her sevdalı söyledi kendince bir söz.
 Var ama, bunu söyleyebilecek kimse yok.

9

Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend,
 Esbâb-i tereddod-i hiredmendânend,
 Hân tâ serrişte-yi hired gom nekonî!
 Kânân ki modebbirend, sergerdânend!

Gök kubbede duran şu gök cisimleri
 Akıl sahiplerinin tereddüt sebepleri.
 Aman aklını kaçırırım deme sakın!
 Tedbirli geçinenler, bu yolun âvareleri.

10

Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst,
 Êrâ ne nihâyet, ne bidâyet peydâst.
 Kesî mînezened demî derin ma'nî râst.
 Kin âmeden ez kocâ vu reften be kocâst!

Geldiğimiz, gittiğimiz bu devrin
 Ne başı bellidir, ne de sonu.
 Kimse etmiyor bu konuda bir laf doğru;
 Nereden bu gelişler? Bu gidişler nereye doğru?

11

Dârende ço terkîb-i tebâyî' ârâst,
 Ez behr-i çi û fikendeş ender kem u kâst?
 Ger nîk âmed, şikesten ez behr-i çi bûd?
 Ver nîk neyâmed in'suver, eyb kirâst?

Her şeyin sahibi Tanrı madem ki yarattı doğayı,
 Ne sebeple verdi ona eksigi, kusuru?
 İyi oldu madem, neydi yıkmaktaki zoru?
 Çirkin olduysa bu mahluk, bu kimin kusuru?

12

Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend,
 Der cem'-i kemâl şem'-i eshâb şodend,
 Reh zin şeb-i târîk nebordend be rûz;
 Goftend fesâne'î yu der hâb şodend.

Onlar ki fazilet, âdâb sahibi oldular.
 Olgunlukta dostların ışığı oldular.
 Çıkamadılar şu karanlık geceden gündüze.
 Bir masal söyleyip uykuya dalar oldular.

13*

Ânân ki zi pîş refte'end ey sâkî,
 Der hâk-i gurûr hofte'end ey sâkî;
 Rov, bâde hor u hakîkat ez men şinov.
 Bâd est her ançi gofte'end ey sâkî.

Evvelce gelip geçenler yok mu sâkî,
 Gurur toprağında yatmaktalar be sâkî.
 Hele iç badeyi; dinle benden gerçeği:
 Her dedikleri havadır hava be sâkî !

14*

An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend,
 Der çerh be envâ' sohenhâ goftend.
 Âgeh ço negeştend ber esrâr-i cihân,
 Evvel zenehî zedend u âhir hoftend!

O gafiller ki mana incisini deldiler;
 Felekte türlü türlü laflar ettiler.
 Anlayamadıkları için cihan sırlarını
 Önce çeneyi, sonra kuyruğu titrettiler!

15

Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn;
 Gâvîst diger; nihofte der zîr-i zemîn;
 Ger bînâ'î, çeşm-i hakîkat bogşâ.
 Zîr u zeber-i do gâv moştî her bîn.

Gökte var bir öküz, Ülker'in benzeri.
 Var bir öküz daha, dünyanın altıdır yeri.
 Değilsen kör, aç hakikat gözünü.
 Gör iki öküzün arasında bir avuç eşeği!

YAŞAM DERDİ

16

İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
 Mey nûşem ez anki kâmrânî-yi men est.
 Eybem mekonîd, gerçi telhest, hoş est.
 Telhest, çerâ ki zindegânî-yi men est.

Bugün gençlik sıramdır benim.
 İçiyorum mey; çünkü mutluluğum benim.
 Ayıplamayın beni; acı da olsa, hoştur yine.
 Acıdır; niye mi? Çünkü hayatımdır benim.

17

Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî.
 Ver nîz şoden bemen budî, key şodemî?
 Bih zan nebudî ki enderin deyr-i herâb,
 Ne âmedemî, ne şodemî, ne budemî.

Gelmezdim dünyaya, elimde olsaydı.
 Gider miydim dünyadan, elimde olsaydı?
 Ne gelirdim, ne giderdim, ne kalırdım.
 Şu harabe dünyada; daha iyisi olmazdı.

18

Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû?
 Vez târ-i vucûd-i omr-i mâ pûdî kû?
 Der çenber-i çerh cân-i çendîn pâkân
 Mîsûzed u hâk mîşevêd; dûdî kû?

Gelip gitmemizin faydası nerede?
 Ömür dediğimiz varlık kumaşının atkısı nerede?
 Bunca temiz kişinin canı felek çemberinde
 Yanıp toprak oluyor; dumanı nerede?

19

Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm!
 Vez dâs-i sipihr sernigûn sûde şodîm!
 Derdâ vu nedâmetâ ki tâ çeşm zedîm,
 Nâbûde be kâm-i hîş, nâbûde şodîm!

Yazık! Boşuna solduk, tebah olduk!
 Feleğin orağıyla tepetakla olduk!
 Eyvahlar olsun! Bir göz açıp kapayana dek
 Eremeden muradımıza, yok olduk!

20

Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr,
 Lezzât-i cihân çeşîde bâşî heme omr,
 Hem âhir-i kâr rihletet hâhed bûd,
 Hâbî bâşed ki dîde bâşî heme omr.

Geçirmişsen yâr ile bir ömür,
 Tatmışsan dünya zevklerini bir ömür,
 Göçüp gideceksin nasıl olsa sonunda,
 Gördüklerin rüya olur bir ömür.

21

Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând,
 Yek hemdem-i pohte coz mey-i hâm nemând.
 Dest-i tarab ez sâgar-i mey bâz megîr,
 İmrûz ki der dest becoz câm nemând!

Mutluluktan yana şimdi namdan başkası kalmadı.
 Olgun bir dost olarak ham meyden başkası kalmadı.
 Çekme neşe elini mey kadehinden.
 Bugün elde kadehten başkası kalmadı.

22

Eykâş ki cây-i âremîden bûdî!
 Ya in reh-i dûr râ resîden bûdî!
 Kâş ez pey-i sad hezâr sâl ez dil-i hâk
 Çon sebze omîd-i ber demîden bûdî!

Keşke durup dinlenecek bir yer olsaydı!
 Ya da şu uzun yola çıkmak mümkün olsaydı!
 Keşke yüz bin yıl sonra toprağın bağrından
 Otlar gibi yeşerme umudu olsaydı!

23

Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der,
 Coz derd-i dil u dâden-i cân nîst diger.
 Horremdil anki yek nefes zinde nebved.
 Vâsûde kesîki hod nezâd ez mâder!

İnsanın eline geçen, şu iki kapılı yerde
 Gönül derdi ve can vermekten değil öte.
 Bir nefeslik olsun yaşamayandır mutlu;
 Anasından hiç doğmayan kişidir âsûde.

24*

Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd,
 Bes dâğ ki û ber dil-i gamnâk nihâd.
 Bisyâr leb ço la'l u zulfeyn ço mişk
 Der tabl-i zemîn u hokka-yi hâk nihâd!

O ki yer ile felekleri yarattı,
 Gamlı gönlümü ne de çok dağladı.
 Nice lâl dudaklıyı, mis zülüflüyü
 Yer tahtasına, toprak hokkasına bıraktı.

25

Ger ber felekem dest budî çon Yezdân,
Ber dâştemî men in felek râ zi miyân.
Ez nov felek-i dige çonan sâhtemî
Kâzâde be kâm-i dil resîdî âsân.

Tanrı gibi olsaydı imkânım feleğe hükmetmek,
Düşerdi bana bu feleği yok etmek.
Yapardım yeniden öyle bir felek,
Ki kolay olurdu özgür için murada ermek.

EZELDEN YAZILMIŞ

26

Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est,
 Peyveste kalem zi nîk u bed fersûde est;
 Der rûz-i ezel herançi bâyest bedâd;
 Gam horden u kûşîden-i mâ bîhûde est.

Kader levhasına yazılacaklar yazılmış,
 İyi, kötü peşinde koşmaktan kalem yorulmuş.
 Ezelden yazılanlar mutlak bir borçmuş.
 Gam çekmemiz, çalışmamız hep boşmuş!

27

Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd.
 Hod râ be kem u bîş dijem netvan kerd.
 Kâr-i men u to çonanki re'y-i men o tost,
 Ez mûm be dest-i hîş hem netvan kerd.

Bir gün gibi ömür; azı çoğu mümkün değil.
 Kendini üzmen az veya çok mümkün değil.
 Yapmayı düşündüğümüz var ya seninle benim,
 Mum olsa da, bizce yapmak mümkün değil.

28

Eflâk ki coz gam nefzâyend diger.
 Nenhend becâ tâ nerobâyend diger.
 Nââmedegân eger bedânend ki mâ
 Ez dehr çi mîkeşîm; nâyend diger.

Felekler arttırmazlar gamdan öte asla.
 Almadıkça koymazlar yerli yerine asla.
 Bir bilseler neler çekiyoruz felekten;
 Gelmeyenler, gelmez, gelmez asla!

29

Ey anki netîce-yi çehâr u heftî;
 Vez heft u çehâr dâyim ender teftî;
 Mîhor ki hezâr bâre bîşet goftem:
 Bâz âmedenet nîst; ço reftî, reftî!

Hey sen! Ki yediyle dörtten zuhur ettin;
 Yediyle dört yüzünden hep telaş ettin.
 İçmeye baksana; bin kez dedim sana:
 Yok geriye dönüşün; gittin mi tam gittin!

30*

Tâ hâk-i merâ be kâlib âmihtend,
 Bes fitne ki ez hâk ber engîhtend;
 Men bihter ezin nemîtevânem bûden;
 Kez bûte merâ çonin burun rîhtend.

Ne zaman ki toprağımı kalıba döktüler;
 Nice fitne toprağımdan sökün ettiler.
 Olamam ben bundan iyi zira,
 Potadan beni böyle dışa döktüler.

31*

Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt?
 Tâ key zi ziyân-i dûzeh u sûd-i behişt?
 Rov, ber ser-i lovh bîn ki ostâd-i kazâ
 Ender ezel ançi bûdenî buved nivîşt.

Niceye dek mescidin چراغی, manastırın dumanı?
 Niceye dek cennetin kazancı, cehennemın ziyânı?
 "Olacaklar olur" yazmış kader üstadı ezelde,
 Git de gör bir kendi kader levhanı.

32*

Ey dil ço hakikat-i cihan hest mecâz,
 Çendin çi berî hârî ez in renc-i derâz?
 Ten râ be kazâ sipâr u bâ derd besâz,
 Kin refte zi behr-i to nâyed bâz.

Ey gönül, mecazdır madem dünyanın gerçeği;
 Neden çekersin bu uzun çileyi, bunca zilleti?
 Teslim ol kadere; alıştır derde kendini;
 Çünkü dönmez yazılanlar senin için geri.

33

Der gûş-i dilem goft felek pinhânî:
 Hokmî ki kazâ buved, zi men mîdânî?
 Der gerdiş-i hod eger merâ dest budî,
 Hod râ berehandemî zi sergerdânî.

Felek eğildi kulağıma, dedi gizliden:
 Kaderde yazılı hükmü bilir misin benden?
 Dur diyebilseydim kendi dönüşüme,
 Kurtarırdım kendimi âvarelikten.

34

Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est
 Şâdî yu gamî ki der kazâ vu kader est.
 Bâ çerh mekon hevâle kender reh-i akl,
 Çerh ez to hezâr bâr bîçâreter est.

İnsanın yaradılışındaki iyiliği, kötülüğü,
 Kaza ve kaderdeki sevinci, hüznü,
 Havale etme feleğe. Akıl yolunda
 Felek bin beter biçare senden çünkü.

DEVİRANIN DÖNÜŞÜ

35

Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
 Van tâze behâr-i zindegânî dey şod!
 Hâlî ki verâ nâm cevânî goftend,
 Ma'lûm neşod ki û key âmed, key şod?

Yazık; gençliğin defteri dürüldü gitti!
 Hayatın o taze baharı dün oldu gitti!
 Adına gençlik denilen şey var ya,
 Anlamadım ki; ne zaman geldi, ne zaman gitti!?

36

Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod,
 Der pâ-yi ecel besî cigerhâ hûn şod!
 Kes nâmed ez an cihân ki porsem ez vey:
 Kehvâl-i mosâfirân-i donyâ çon şod?

Yazık ki sermaye elden gider oldu!
 Ecelin ayağı altında nice ciğer kan doldu!
 Gelen olmadı öte dünyadan ki sorayım ona:
 Dünyadan gelen yolcuların hali nic'oldu?

37

Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm;
 Yekçend zi ostâdî-yi hod şâd şodîm;
 Pâyân-i sohen şinov ki mâ râ çi resîd:
 Çon âb ber âmedîm u çon bâd şodîm!

Bir zaman çocukken hocaya gittik.
 Bir zaman kendi hocalığımızla sevindik.
 Dinle lafın sonunu, ne geldi başımıza bak:
 Su gibi coşup geldik; rüzgâr gibi geçtik.

38

Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend;
 Der pâ-y-i ecel yegân yegân pest şodend;
 Bûdîm be yek şerâb der meclis-i omr;
 Yek dovr zi mâ pîşterek mest şodend.

Kafa dengi dostlar hep elden gittiler;
 Ecelin ayağı altında bir bir çignendiler.
 Elimizde şarap, ömür meclisindeydik;
 Bir tur evvel bizden, mest oldu gittiler.

39

Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost.
 Bîdâdgerî pîşe-yi dîrîne-yi tost.
 Vey hâk! Eger sîne-yi to beşkâfend,
 Bes govher-i kıymetî ki der sîne-yi tost.

Ey çarkıfelek! Yıkıp dökmek, kininden senin.
 Zulüm eski mesleğindir senin.
 Ey toprak! Yarsalar karnını senin,
 Nice kıymetli mücevher karnında senin.

40

Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt,
 Hâhî to felek heft şomor, hâhî heşt.
 Çon bâyed mord u ârizûhâ heme hişt,
 Çon mûr hored be gûr u çon gorg bedeşt

Felek dönmediği için bir akıl sahibinin muradmca,
 İster yedi say feleği, ister sekiz, katça,
 Madem ölünecek, terkedilecek arzular onca,
 Madem kurt yiyecek çölde, yiyecek mezarda karınca.

41

Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod,
 Yek zerre-yi hâk u bâ zemîn yektâ şod.
 Âmed şoden-i to enderin âlem çîst?
 Âmed megesî pedîd u nâpeydâ şod.

Bir damla suydu, denizle bir oldu
 Bir zerre topraktı, zeminle bir oldu.
 Gelip gitmenin sebebi ne şu âlemde?
 Say ki bir sinek var oldu, sonra yok oldu.

42*

Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz?
 Ger bergûyem hakîkateş, hest derâz.
 Nakşîst pedîd âmede ez deryâ'î,
 Vangâh şode be ka'r-i an deryâ bâz.

Soruyordun: Nedir bu mecazî nakşın sebebi?
 Uzun sürer, eğer söylersem gerçeği.
 Bir nakıştı, zuhur etmiş denizde.
 Sonra denizin derinliğine dönmüş geri.

43

Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş.
 Sad bûse zi mihr ber cebîn mîzenedeş.
 İn kûzeger-i dehr çonin câm-i latîf
 Mîsâzed u bâz ber zemîn mîzenedeş!

Öyle bir kadeh ki akıl alkışlar onu.
 Sevgiyle yüz kez alnından öper onu.
 Şu felek çömlekçisi böylesi latif kadehi
 Yapar da sonra yere çalar onu.

44
 Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest?
 Beşkesten-i an revâ nemîdared mest.
 Çendin ser u sâk-i nâzenîn u kef-i dest
 Ez mihr-i ki peyvest u be kîn-i ki şikest?

Kim birleştirdi kadehteki onca parçayı?
 Sarhoş nasıl reva görür onu kırmayı?
 Bunca zarif başı, kolu, eli, ayayı,
 Hangi sevgi var etti; hangi kin becerdi kırmayı?

45
 Âlem eger ez behr-i to ârâyend,
 Megrây bedan ki âkilân negrâyend.
 Bisyâr ço to revend u bisyâr âyend.
 Borbây nasîb-i hîş ket borbâyend.

Senin için donatsalar âlemi,
 İnanma ona; inanmaz zira akıl sahibi.
 Gider senin gibi çoğu, gelir bir nicesi;
 Almaya bak nasibini; alacaklar zira seni.

46
 Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz,
 Bâz âmede'î kû ki be mâ gûyed râz?
 Hân ber ser-i in do râhe ez rûy-i niyâz
 Çîzî negozârî ki nemîâyî bâz!

Şu uzun yolda gidenlerden biri
 Söylemek için bize sırrı dönmüş mü geri?
 İki yol ağzında, aman, her dileğini
 Etme ihmal; çünkü gelmeyeceksin geri!

47

Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft.
 Bîmûnis u bîrefîk u bîhemdem u coft.
 Zinhâr bekes megû to in râz-i nihoft!
 Her lâle ki pejmord, nehâhed beşkoft.

İçmeye bak. Çünkü toprak altında uyuyacaksın çok.
 Arkadaş yok, eş yok, dost yok, hemdem yok.
 Söyleme sakın bu gizli sırrı kimseye !
 Solduktan sonra açacak gül yok!

48*

Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî.
 Goftem: Nekonî zi reftegân ehbârî?
 Goftâ: Mîhor ki hemço mâ bisyârî
 Reftend u kesî bâz neyâmed bârî!

Bir pîr gördüm, yeri aşk meyhanesi.
 Dedim: Haber ver; gidenlerin çıkmaz sesi.
 Dedi: Bak içmeye; bizim gibi nicesi
 Gitti de gelmedi geri bir tanesi.

49

Bisyâr beğestîm be gird-i der u deşt;
 Ender heme âfâk beğestîm beğest;
 Kes râ neşenîdîm ki âmed zin râh
 Râhî ki bereft, râhrov bâz neğest!

Çok gezdik ovada kırdâ,
 Çok dolandık, tozduk ufuklarda.
 Duymadık bu yoldan gelen birini.
 Giden yolcu dönmedi, kaldı orada

50

Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz,
 Ez rûy-i hakîkat, ne ez rûy-i mecâz.
 Yekçend derin bisât bâzî kerdîm.
 Reftîm be sandûk-i adem yek yek bâz.

Biz kuklayız, kuklacı ise felek.
 Değildir bu mecaz, gerçektir gerçek.
 Oynadık oyunumuzu bu sahnede bir müddet,
 Gittik yokluk sandığına yine tek tek.

51

Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd,
 Nî nâm zi mâ vu ne nişân hâhed bûd.
 Zin pîş nebûdîm u nebud hiç hâlel.
 Zin pes ço nebâşîm, heman hâhed bûd.

Olmasak da biz, dünya var olacak.
 Bizden geri ne bir nam, ne iz kalacak.
 Yoktuk bundan önce, yoktu dünyada bir eksik.
 Olmasak da bundan sonra, eskiden olan olacak.

52

Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem.
 Der zîr-i zemîn nihoftegân mîbînem.
 Çendan ki be sahrâ-yi adem mînigerem.
 Nââmedegân u reftegân mîbînem.

Toprak yatakta uyuyanlar görürüm.
 Yerin altına gizlenenler görürüm.
 Ne kadar baksam yokluk meydanına,
 Gelmeyenler ve gidenler görürüm.

53

În kohne ribât râ ki âlem nâm est;
 Ârâmgeh-i eblak-i sobh u şâm est.
 Bezmîst ki vâmânde-yi sad Cemşîd est.
 Gûrîst ki hâbgâh-i sad Behrâm est.

Şu köhne kervansaray ki âlemdir adı,
 Sabahla akşam denen alaca atın konağı.
 Yüz Cemşîd'in meclisinin artığı,
 Yüz Behram'ın uyku yeri, mezarı.

54

An kasr ki Behrâm der û câm girift,
 Âhû beççe kerd u rûbeh ârâm girift.
 Behrâm ki gûr mîgiriftî heme omr,
 Dîdî ki çigûne gûr Behrâm girift!

O kasır ki Behram onda kadeh tuttu,
 Ceylan yavruladı, tilki mesken tuttu,
 O Behram ki ömür boyu yaban eşeği tuttu.
 Gördün mü mezar onu nasıl tuttu!

55

Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs,
 Der çeng girifte kelle-yi Keykâvûs.
 Bâ kelle hemîgoft ki: Efsûs, efsûs!
 Kû bang-i cereshâ vu kocâ nâle-yi kûs?

Bir kuş gördüm, Tûs burcuna konmuş,
 Keykâvus'un başını pençesine almış,
 Diyordu kelleye: Yazık, çok yazık!
 Nerede çan sesi? Kös iniltisi nerede kalmış?

56

An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
 Ber dergeh-i û şehân nihâdendî rû,
 Dîdîm ki ber kongre'eş fâhte'î,
 Benşeste hemîgoft ki "kû kû kû kû?"

O kasır ki feleğe dayamıştı yanını,
 Şahlar koyardı eşiğine alnını.
 Gördük ki burcuna konmuş bir kumru,
 Öterdi, derdi hem: "Kû, kû, nerde, hani?"

DÖNEN ZERRECİKLER

57

Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to,
 Hiştî do nihend ber muğâk-i men u to,
 Vangeh zi berâyi hişt-i gûr-i digêrân
 Der kâlbodî keşend hâk-i men u to.

Ayrılınca temiz canımız bedenden seninle benim,
 İki kerpiç koyarlar mezarımıza seninle benim.
 Başkalarının mezarına kerpiç olsun diye sonra
 Dökerler bir kalıba toprağımızı seninle benim.

58

Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est,
 Horşîdrohî, zohre cebînî bûde est,
 Gerd ez roh-i âstîn be âzerm feşan.
 Kan hem roh-i hûb-i nâzenînî bûde est.

Yeryüzünde gördüğün her bir tozu,
 Bil bir dilber; zühredir alnı, güneştir yüzü.
 Dikkatle silk kol yeninden tozu,
 O tozdu vaktiyle bir nâzeninin güzel yüzü.

59

Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz,
 Van kûdek-i hâkbîz râ binger tîz,
 Pendeş dih u gû ki: Nerm nermek mîbîz.
 Mağz-i ser-i Keykubâd u çeşm-i Pervîz!

Ey bilge pîr, daha erken kalk.
 Toprak eleyen o çocuğa daha sert bak.
 Öğüt ver, de ona: Ele yumuşak yumuşak,
 Keykubad'ın beyni, Perviz'in gözü bu bak.

60

Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode,
 Bolbol zi cemâl-i gul tarabnâk şode.
 Der sâye-i gul nişîn ki bisyâr in gul
 Ez hâk ber âmede est u der hâk şode!

Bak sabah meltemiyle yırtılmış gülün eteği.
 Gülün cemaliyle gelmiş bülbülün keyfi;
 Otur gül ağacının gölgesine zira birçok gül
 Toprakten çıkmış, gitmiş toprağa geri.

61

Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst;
 Bîbâde-yi gulreng nemîşâyed zîst.
 İn sebze ki imrûz temâşâgeh-i mâst,
 Tâ sebze-yi hâk-i mâ temâşâgeh-i kîst?

Geldi bulut, ağladı hüngür hüngür çayırıklara;
 Yaşanamaz bu durumda olmadan gül renkli şarap.
 Bugün bizim seyir yerimiz şu çayırılık.
 Yarın kimin yeri acep toprağımızda bitecek çayırılık?

62

Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost,
 Berhîz u be câm-i bâde kon azm-i dorost.
 Kin sebze ki imrûz temâşâgeh-i tost,
 Ferdâ heme ez hâk-i to ber hâhed rost.

Yıkayınca bulut nevrüzda lalenin yüzünü,
 Kalk, içki kadehine çevir yüzünü.
 Bugün seyir yerindir bu çimenlik senin,
 Yarın bitecek hep toprağından senin.

63

Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est;
 Gû'î zi leb-i firiştehû'î roste est.
 Pâ ber ser-i her sebze be hârî nenhî;
 Kan sebze zi hâk-i lâlerû'î roste est.

Her yeşillik ki bir su kenarında bitmiştir.
 Sanki melek huylu birinin dudağından bitmiştir.
 Her yeşilliğe küçümseyerek basma ayağını.
 O yeşillik lale yüzlü birinin toprağından bitmiştir.

64

Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to,
 Kasdî dâred be cân-i pâk-i men u to.
 Der sebze nişîn u mey-i rûşen mîhor;
 Kin sebze besî demed zi hâk-i men u to!

İçmeye bak. Çünkü felek helâkimiz için senin, benim,
 Kastı var temiz canımıza senin, benim.
 Çimenliğe otur, saf şarap içmeye bak.
 Bu yeşillik çok biter toprağıımızdan senin, benim.

65*

Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd,
 Kû gul beleged mîzed u hâreş mîkerd.
 Van gul be zebân-i hâl bâ û mîgoft:
 Sâkin ki ço men besî leged hâhî hord!

Baktım bir binanın önünde bir adam,
 Atıyordu tekme; ediyordu hakaret güle.
 Gül diyordu ona hal dili ile:
 Sâkin ol; yiyeceksin çünkü benim gibi nice tekme!

66

Berdâr piyâle vu sebû ey dîlcû;
 Bergerd be gird-i sebzezâr u leb-i cû.
 Kin çerh besî kadd-i botân-i mehrû,
 Sad bâr piyâle kerd u sad bâr sebû!

Ey güzel; al eline testi ile kadeh.
 Dön su kenarına, bul bir çimenlik.
 Nice ay yüzlü dilberin vücuduyla bu felek
 Yüz testi yaptı, yüz defa da kadeh.

67

Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî,
 Serмест budem ço kerdem in ûbâşî.
 Bâ men be zebân-i hâl mîgoft sebû:
 Men çon to budem; to nîz çon men bâşî!

Taşa çaldım dün çini testiyi.
 Sarhoştum yaptığımda bu edepsizliği.
 Diyordu bana hal diliyle testi:
 Senin gibiydim ben; sen de olursun benim gibi.

68

Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zararî,
 Por kon kadehî; bohor, be men dih dîgerî;
 Zan pîşter ey peser ki der rehgozerî,
 Hâk-i men u to kûze koned kûzegeerî.

Şu şarap testisinden doldur bir kadeh, iç.
 Bir de bana ver; yok onda zarar hiç.
 Yapmadan çömllekçi toprağımızdan testi
 Yolcuyuz bu yolda evlat, iç hadi iç.

69*

Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî;
 Ez hâk hemînumûd herdem honerî;
 Men dîdem, eger nedîd her bîbasarî,
 Hâk-i pederem der kef-i her kûzegerî.

Geçtim bir testicinin önünden geçenlerde.
 Gösteriyordu her an hünerini toprakta.
 Görmese de basiretsizler, gördüm gözümle
 Avucundaydı her testicinin babamın toprağı.

70*

Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî!
 Tâ çend konî ber gil-i merdum hârî?
 Enguşt-i Ferîdûn u kef-i Keyhusrov
 Ber çerh nihâde'î; çi mîpindârî?

Hey çömlekçi! Dikkat et, ne yapıyorsun!?
 İnsan toprağı bu, hırpalıyorsun!
 Feridun'un parmağını, elini Keyhusrev'in
 Çarkına koymuşsun; sen ne sanıyorsun?

71

Der kârgah-i kûzegerî kerdem rây,
 Ber pelle-i çerh dîdem ustâd be pây;
 Mîkerd delîr kûze râ deste vu ser.
 Ez kelle-yi pâdişâh u ez dest-i gedây.

Uğradım bir testicinin dükkânına;
 Ustayı gördüm, geçmiş çarkın başına.
 Yapıyordu pervasızca padişah başından kulp.
 Dilencinin elinden baş, testiye.

72

İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est.
 Der bend-i ser-i zolf-i nigârî bûde est.
 İn deste ki ber gerden-i û mîbînî.
 Destîst ki ber gerden-i yârî bûde est!

Bu testi vaktiyle ben gibi perişan âşıkımış.
 Bir dilberin zülûflerine bağlanmış.
 Boynunda gördüğün şu kulp yok mu,
 Bir elmiş, yarin boynuna sarılmış.

73

Der kârgéh-i kûzegerî bûdem dûş.
 Dîdem do hezâr kûze gûyâ vu hamûş.
 Her yek be zebân-i hâl bâ men goftend:
 Kû kûzeger u kûzeher u kûzefurûş?

Bir testicinin dükkânındaydım dün.
 Konuşan, susan iki bin testi gördüm.
 Dediler bana her biri hal diliyle o an:
 Nerede testici; hani testi alan, testi satan?

NE OLURSA OLSUN

74

Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem.
 Ger kâfir u gebr u botperestem, hestem.
 Her tâyife'î bemen gomânî dâred.
 Men zân-i hodem; çonanki hestem, hestem.

Şarapla olmuşsam ben sarhoş, öyleyim.
 Kâfir, ateşperest, putperestsem, öyleyim.
 Herkesin bir zannı var hakkımda benim.
 Ben kendime aitim; nasılsam, öyleyim.

75

Mey horden u şâd bûden âyin-i menest.
 Fârîğ bûden zi kufr u dîn, dîn-i menest.
 Goftem be arûs-i dehr: Kâbîn-i to çîst?
 Goftâ: Dil-i horrem-i to kâbîn-i menest.

Şarap içmek, şen olmak âyinimdir benim.
 Uzak olmak küfür ve dinden, dinimdir benim.
 Dedim dünya dedikleri geline: Nedir senin mehirin?
 Dedi: Senin hürrem gönlün mehirimdir benim.

76

Men bîmey-i nâb zîsten netvânem.
 Bîbâde keşîd bâr-i ten netvânem.
 Men bende-yi an demem ki sâkî gûyed
 "Yek câm-i diger begîr" u men netvânem.

Saf şarap olmadan yaşayamam ben.
 Olmadan bâde, beden yükünü çekemem ben.
 Sâkî desin: Al eline bir kadeh daha.
 Kalmasın içecek halim; işte o ânın kuluyum ben.

77

İmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd.
 Hod râ be do câm-i mey ganî hâhem kerd.
 Evvel se telâk-i akl u dîn hâhem kerd.
 Pes dohter-i rez râ be zenî hâhem kerd.

Bu gece bir batmanlık kadehle şarap içeceğim.
 İki şarap kadehiyle kendimi zengin edeceğim.
 Akıl ve dini boşayacağım talâk-i selâse ile önce.
 Sonra üzümün kızını kendime eş edineceğim.

78*

Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd.
 Ehvâl-i merâ ibret-i merdom sâzîd.
 Hâk-i ten-i men be bâde âgişte konîd;
 Vez kalbudem hişt-i ser-i hom sâzîd.

Ölünce ben, kaybedin toprağımı.
 Halka ibret edin benim halimi.
 Bulayın bâdeye bedenimin toprağını.
 Küp üstüne koyun toprağımdan mamul tuğlamı.

79*

Çon der gozerem be bâde şû'îd merâ,
 Telkîn zi şerâb-i nâb gû'îd merâ,
 Hâhîd be rûz-i haşr yâbîd merâ,
 Ez hâk-i der-i meykede cû'îd merâ.

Ölünce bâdeyle yıkayın beni.
 Saf şarapla telkin edin beni.
 Bulmak isterseniz mahşer günü beni.
 Meyhane kapısının toprağında arayın beni.

80*

Çendan bohorem şerâb, kin bûy-i şerâb,
 Âyed zi torâb, çon revem zîr-i torâb.
 Ger ber ser-i hâk-i men resed mahmûrî,
 Ez bûy-i şerâb-i men şeved mest u herâb.

O kadar içeyim şarap ki gelsin topraktan
 Şarap kokusu. Girersem toprağa ben,
 Geçerse bir mahmur mezarımdan
 Olsun zilzurna sarhoş şarabımın kokusundan.

81

Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şeved,
 Veczâm zi yekdigir perâkende şeved,
 Ger zanki sorâhi'î konend ez gil-i men,
 Hâlî ki zi bâde por konî, zinde şeved.

Ömrümün fidanı bir gün sökölünce,
 Parçalarım birbirinden dağılınca,
 Yaparlarsa toprağımdan bir sûrahi,
 Dirilecektir bâde ile dolunca.

82*

Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem.
 Vez bîh-i omîd-i omr berkende şevem,
 Zinhâr, gilem becoz sorâhî nekonîd!
 Bâşed ki zi bûy-i mey demî zinde şevem.

Ecelin ayağı altında boynum bükölünce,
 Ömür umudum kökünden sökölünce,
 Aman şarap sûrahisi yapın toprağımdan!
 Belki dirilirim bir an mey kokusundan!

83*

Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd,
 Bâyed ki zi dûst yâd-i bisyâr konîd;
 Çon bâde-yi hoşguvâr nûşîd behem,
 Novbet ço be mâ resed, nigunsâr konîd.

Dostlar, ne zaman ki biraraya geldiniz,
 Şu dostunuzu çokça yâd ediniz.
 Leziz şarabı içerken beraber
 Sıra bize geldi mi, kadehleri başaşağı ediniz.

84*

Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend,
 Der hasret-i hest u nîst nâçîz şodend;
 Rov bîhaberâ, to âb-i engûr gozîn,
 Kan bîhaberân be gûre mîvîz şodend!

Onlar ki akıl ve temyizinin esiri oldular,
 Vara yoğa özlem duyup yok oldular.
 Ey akli başında olan! Git, üzüm suyu iç.
 O gafiller korukken kuru üzüm oldular.

85

Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm,
 Bâ inheme mestî, ez to hoşyârterîm.
 To hûn-i kesân horî yu mâ hûn-i rezân.
 İnsâf bedih; kodâm hûhhârterîm?

Ey fetva sahibi, çalışkanız senden daha;
 Bunca sarhoşluğa rağmen, ayıgız senden daha.
 Sen insanların kanını içersin, biz üzüm kanını.
 İnsaf et n'olur; hangimiz hunharız daha?

86

Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî,
Her lahza be dâm-i diğerî pâ bestî.
Goftâ: Şeyhâ, herançi gû'î, hestem.
Âyâ to çonanki mînômâ'î, hestî?

Bir şeyh dedi bir fahişeye: Sarhoşsun sen.
Her lahza birinin tuzağına düşersin sen.
Dedi: Ey şeyh, ne dersen, oyum ben.
Acaba görüldüğün gibi misin sen?

87*

Güyend ki dûzehî buved âşık u mest.
Kavlîst hilâf, dil deran netvan best.
Ger âşık u mest dûzehî hâhed bûd,
Ferdâ behîşt hemçun kef-i dest.

Derler ki cehennemlik olacak âşık ile sarhoş.
İnanmak mümkün mü hiç? Bir sözdür bu boş.
Cehennemlik olacaksa eğer âşık ile sarhoş,
Yarın avuç içi gibi kalacak cennet bomboş.

88

Güyend: Behîşt u hûr-i ayn hâhed bûd.
Vancâ mey-i nâb u engebîn hâhed bûd.
Ger mâ mey u ma'sûka gozîdîm, çi bâk!
Âhir ne be âkıbet hemin hâhed bûd?

Derler ki: Cennet ve hûriaynlar olacak.
Orada saf şarap ve ballar olacak.
Mey ile maşukayı tercih ettikse, ne var korkacak?
Nasıl olsa işin sonunda bunlar olacak!

89*

Gûyend: Behişt u hûr u kovser bâşed.
 Cûy-i mey u şîr u şehd u şekker bâşed.
 Por kon kadeh-i bâde vu ber destem nih.
 Nakdî zi hezâr nisye bihter bâşed.

Derler ki: Cennet var, huri ve kevser var.
 Mey ırmağı var, süt, bal ve şeker var.
 Doldur bade kadehini, ver elime;
 Bin veresiyeden iyi bir peşin var.

90*

Gûyend: Behişt-i Aden bâ hûr hoş est.
 Men mîgûyem ki: Âb-i engûr hoş est.
 İn nakd begîr u dest ez an nisye bedâr.
 Kâvâz-i dohol, berâder, ez dûr hoş est.

Derler ki: Aden cenneti hurilerle hoştur.
 Ben de derim ki: Üzüm suyu hoştur.
 Al şu peşini, birader, çek elini veresiyeden.
 Çünkü davul sesi uzaktan hoştur.

91

Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dil;
 Gû'î ki ez an cihân resîde est ey dil?
 Ommîd u herâs-i mâ be çîzîst kezan
 Coz nâm u nişânî nepedîd est ey dil.

Cenneti, cehennemi kimse görmedi, gönül.
 Söyle haydi, kim geldi öte dünyadan gönül?
 Umudumuz, korkumuz öyle bir şeyden ki
 Adından, sanından başka nesi belli gönül?

92*

Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt,
 Ez ehl-i behişt kerd ya dûzeh-i zişt.
 Câmi yu botî yu berbetî ber leb-i kişt,
 İn her se merâ nakd u torâ nisye behişt.

Yaradan beni cennete mi sokacak,
 Berbat cehenneme mi? Hiç bilmem.
 Çimenlikte kadeh, dilber ve bir de saz.
 Üçü benim peşinim, cennet de senin veresiyen!

93

Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm,
 Pes bîmey u ma'şûk hetâ'îst azîm.
 Tâ key zi kadîm u muhdes omîdem u bîm?
 Çon men reftem, cihân çi muhdes, çi kadîm?!

Olmadıktan sonra yerimiz bu dünyada sağlam,
 Meysiz, maşuksuz kalmak büyük hata! Kalamam.
 Ne zamana dek yeniden, eskiden umam ve korkam?
 Dünya yeniymiş, eskiymiş, bana ne ben gittiğim zaman!

94

Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost,
 Vin reften-i bîmurâd azmîst dorost.
 Berhîz u miyan bebend ey sâkî-yi çost.
 Kendûh-i cihân bemey furûhâhem şost.

Daha ilk günden elimde değildi gelmek.
 Dönüşü yok bir gidiş bu muratsızca gitmek.
 Kalk tez canlı sâkî, aman tut elini kıvrak.
 Dünyanın gamını istiyorum meyle yumak.

95

Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh,
 Peymâne ço por şeved, çi şîrîn u çi telh.
 Hoş bâş ki ba'd ez men u to mâh besî,
 Ez selh be gorre âyed, ez gorre be selh.

Bağdat veya Belh, ne değişir, ömür sona erince?
 Acı veya tatlı, ne değişir, ömür kadehi dolunca?
 Bak mutlu olmaya. Senden benden sonra ay
 Selh ile gurraya gelecek çok; hilal olacak dolunay.

96*

Coz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy.
 Coz bâde vu coz semâ vu coz yâr mecûy.
 Ber kef kadeh-i bâde vu ber dûş sebûy.
 Mey nûş kon ey nigâr u bîhûde megûy.

Meyhane kalenderlerinin yolundan dışarı çıkma.
 Bade, semâ ve yârdan öte bir şey arama.
 Elinde bade kadehi, omuzunda şarap testisi,
 Ey sevgili mey iç; hiç boşuna konuşma.

97*

Sâki gam-i men bolend âvâz şode est.
 Sermeştî-yi men burûn zi endâze şode est.
 Bâ mûy-i sepîd serhoşem kez mey-i to
 Pîrâneserem behâr-i dil tâze şode est.

Ey sâkî, dillere destan oldu gamım.
 Haddini aştı benim sarhoşluğum.
 Sarhoşum şu ak saçımla çünkü şarabından
 Tazelendi gönlümün baharı ihtiyarlıkta.

98*

Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî,
 Sedd-i ramakî bâyed u nisf-i nânî,
 Vangeh men u to nişeste der vîrânî,
 Hoşter buved an zi molket-i sultânî.

Bir sürahi lal rengi şarap isterim, bir de divan.
 Az bir harçlık isterim, bir de yarım somun.
 Sonra oturayım seninle bir harabeye
 İnan daha hoş olur bu saltanattan.

99*

Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem.
 Men bâtin-i her ferâz u pestî dânem.
 Bâ inheme ez dâniş-i hod şermem bâd,
 Ger mertebe'î verây-i mestî dânem!

Varlığın, yokluğun zahirini bilirim ben.
 Her inişin, çıkışın bâtınını bilirim ben.
 Sarhoşluktan öte bir mertebe biliyorsam,
 Utanayım ilimimden, irfanımdan ben!

100

Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est.
 Vez sohbet-i halk, bîvefâ'î mânde est.
 Ez bâde-yi dûşîn kadehî bîş nemând.
 Ez omr nedânem ki çi bâkî mânde est?

Sâkînin gayretiyle birazcık canım kaldı.
 Halkla sohbetten geriye vefasızlık kaldı.
 Dünkü bâdeden ancak bir kadeh kaldı.
 Bilmem ki ömrümden geri daha ne kaldı?

101

Ey bîhaberân şekl-i mocessem hîç est.
 Vin târem-i noh sipihr-i erkam hîç est.
 Hoş bâş ki der neşîmen-i kovn u fesâd
 Vâbeste-yi yek demîm u anhem hîç est.

Behey habersizler! Gördüğünüz şekil bir hiçtir.
 Şu nakışlı, süslü dokuz kubbe de bir hiçtir.
 Mutlu olmaya bak; şu fesâd âleminde zira
 Bir âna bağlıyız biz. O an da bir hiçtir.

102

Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est.
 Van nîz ki goftî yu şenîdî, hîç est.
 Sertâser-i âfâk devîdî, hîç est.
 Van nîz ki der hâne hezîdî, hîç est.

Gördün dünyayı; ne gördünse bir hiçtir.
 Dediklerin, duydukların da bir hiçtir.
 Bütün ufukları dolaştın ya, bir hiçtir.
 Evde oturup kalman da bir hiçtir.

103

Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi?
 Vin nâme-yi omr hânde gîr, âhir çi?
 Gîrem ki be kâm-i dil bemândî sad sâl,
 Sad sâl-i diger bemânde gîr, âhir çi?

Muradınca yaşadın say; n'olacak yani?
 Ömür mektubunu okudun say; n'olacak yani?
 Say ki yüz yıl yaşadın gönlünün muradınca,
 Yüz yıl daha yaşadın say; n'olacak yani?

104*

Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn,
 Ne kufr u ne islâm u ne donyâ vu ne dîn.
 Nî hakk, ne hakîkat, ne şerîat, ne yakîn.
 Ender do cihân kirâ buved zehre-yi in?

Bir rint gördüm, binmiş dünya atma.
 Ne küfr kalmış, ne islam, ne dünya, ne din.
 Ne Hakk kalmış, ne hakikat, ne şeriat, ne yakîn.
 İki dünyada da var mı buna cüret eden?

105

İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm,
 Fânûs-i hiyâl ez û misâlî dâîm.
 Horşîd çerâğ dâî u âlem fânûs.
 Mâ çon suverîm kender û gerdânîm.

İçinde şaşkın kaldığımız şu çarkifelek,
 Biliriz ki hayal fânusu ondan bir örnek.
 Güneşi چراغ bil, âlemi de fânus.
 İçinde dönmekteyiz şekil şekil, benek benek.

106

Çon nîst, zi herçi hest coz bâd bedest,
 Çon hest, zi herçi hest noksân u şikest.
 İngâr ki hest, herçi der âlem nîst
 Pindâr ki nîst, herçi der âlem hest.

Var olan her şeyden geriye kalan, hava madem,
 Her şeyde var bir eksiklik, bir kusur madem,
 Say ki âlemde olmayan her şey var.
 Say ki âlemde olan her şey yok!

107

Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç.
 Vez hâsil-i omr çîst der destem? Hîç.
 Şem'-i tarabem velî ço benşestem; hîç.
 Men câm-i cemem, velî ço beşkestem; hîç.

Bak ne kazandığıma dünyadan: Hîç.
 Nedir ömründen geriye kalan: Hîç.
 Neşe mumuyum ben; ya söndüğüm zaman?: Hîç.
 Câm-ı cemim ben; ya kırıldığım zaman?: Hîç.

108

Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est.
 Vez âlem-i şek tâ be yakîn yek nefes est.
 İn yek nefes-i azîz râ hoş mîdâr.
 Kez hâsil-i omr-i mâ hemin yek nefes est.

Küfür ile dîn konağı arası bir nefes.
 Şüphe ile yakîn âlemi arası bir nefes.
 Aman hoş tut şu bir nefeslik zamanı zira.
 Ömrümüzden kazancımız sadece şu bir nefes.

109

Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst.
 Her zerre zi hâk-i Keykubâdî yu Cemîst.
 Ehvâl-i cihân u asl-i in omr ki hest.
 Hâbî yu hiyâlî yu ferîbî yu demîst.

Mutluluk ara; zira ömrün hasılı bir dem.
 Her toprak zerresinin sahibi Keykubad ile bir Cem.
 Dünyanın halleri ile şu ömrün aslı faslı
 Bir rüya, bir hayal, aldatmaca, bir dem.

110

Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd,
 Bihter zi mey-i nâb kesî hîç nedîd.
 Men der acebem zi meyfurûşân, kîşân
 Zin bih ki furûşend, çi hâhend herîd?

Ne zamanki zühre ile ay göründü gökte.
 Saf şaraptan iyisini görmedi kimse.
 Şaşıyorum ben, şarap satanlar
 Bu iyiyi satıp da ne alacaklar ?

111

Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft.
 Mey nûş, demî hoşter ezin netvan yâft.
 Hoş bâş u beyendîş ki mehtâb besî
 Ender ser-i gûr yekbeyek hâhed tâft!

Mehtap açtı nuruyla gecenin eteğini,
 Şarap iç; bulamazsın bundan iyi bir demi.
 Bak mutlu olmaya ve düşün ki mehtap
 Kaç defa mezarlarımız üstünde bir bir doğacak?

112

Çon ohde nemîşeved kesî ferdâ râ;
 Hâlî hoş kon to in dil-i sovdâ râ.
 Mey nûş be mâhtâb, ey mâh ki mâh
 Bisyâr begerded u neyâbed mâ râ.

Madem garanti edemez kimse yarını,
 Hoş tut şimdi sen sevdalı gönlünü.
 Şarap iç mehtapta ey ay yüzlü çünkü ay
 Çok dolaşır durur da bulamaz bizi.

113

În kâfile-yi omr aceb mîgozered!
 Deryâb demî ki bâ tarab mîgozered.
 Sâkî, gam-i ferdâ-yi herîfân çi horî?
 Pîş âr piyâle râ ki şeb mîgozered.

Acayip geçiyor şu ömür kervanı!
 Bil değerini; geçiyor neşe zamanı.
 Hey sâkî, neden çekersin başkalarının istikbal gamını?
 Getir şu kadehi; geçiyor gece zamanı.

114

Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî,
 Dâni ki çerâ hemîkoned novhegerî?
 Ya'nî ki: Numûdend der âyîne-yi sobh.
 Kez omr şebî gozeşt o to bîhaberî!

Tan ağarırken seher horozu
 Bilir misin neden yakar ağıtı?
 Yani der ki: Gösterdiler sabah aynasında
 Geçti ömürden bir gece; yok ama haberin!

115

Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz;
 Nermek nermek bâde hor u çeng nevâz.
 Kanhâ ki becâyend, nepâyend kesî.
 Vanhâ ki şodend, kes nemî âyed bâz.

Seher vakti; kalk ey naz kaynağı.
 Yavaş yavaş iç badeyi, çal çengi.
 Hayatta olanlar, kalmayacak çok.
 Gidenler ise gelmeyecek geri.

116

Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey;
 Ber sâz terâne'î yu pîş âver mey.
 Kefkend be hâk sad hezârân Cem u Key
 İn âmeden-i tîr meh u reften-i dey.

Sabûh içme vakti, ey ayağ! kutlu güzel!
 Bir terâne söyle; getir mey.
 Haziranın gelişi, Aralığın gidişi,
 Yere serdi binlerce Cem, binlerce Key.

117

Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm.
 Vin şîşe-yi nâm u neng ber seng zenîm.
 Dest ez emel-i derâz-i hod bâz keşîm;
 Der zolf-i derâz u dâmen-i çeng zenîm.

Sabah vakti; içelim biraz gül rengi şarabı.
 Taşa çalalım şöret, ar şîşesini.
 Çekelim elimizi uzun emellerden,
 Tatalım uzun zülüfleri, çengin tellerini.

118

Rûzîst hoş u hevâ ne germ est u ne serd.
 Ebr ez roh-i gulzâr hemîşûyed gerd.
 Bulbul be zebân-i pehlevî bâ gul-i zerd
 Feryâd hemîzened ki: Mîbâyed herd!

Güzel bir gün; hava ne sıcak, ne soğuk.
 Bulut gül bahçesinin yüzünden yıkıyor toz toprak.
 Bülbül sarı güle pehlevî diliyle
 Feryat ediyor, diyor: İçmek gerek!

119

Fasl-i gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kışt,
 Bâ yek do se tâze dilberî hûrsirişt,
 Pîş âr kadeh ki bâdenûşân-i sabûh
 Âsûde zi mescidend u fâriğ zi behişt.

Gül mevsimi, subaşı ve ekin kenarı;
 Yanında huri yaratılışlı birkaç dilber;
 Getir kadehi. Zira sabûh şarabını içenler
 Mesçitten de, cennetten de âzade kalırlar.

120

Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est.
 Der sahn-i çemen rûy-i dilefrûz hoş est.
 Ez dey ki gozeşt, herçi gû'î, hoş est.
 Hoş bâş u zi dey megû ki imrûz hoş est.

Gülün yüzünde bahar meltemi ne hoş!
 Çimenlikte iç açan bir yüz ne hoş!
 Geçen günden konuşman değil hoş;
 Mutlu ol; konuşma dünden; bugün ne hoş!

121

Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est.
 Deryâb ki hefte-i dige hâk şode est.
 Mey nûş u gulî beçîn ki tâ der nigerî,
 Gul hâk şode est u sebze hâşâk şode est.

Sâkî, çiçekler açmış, çimenler yemyeşil olmuş.
 Dikkat et; haftaya olacak bunlar toprak.
 İç badeyi, kopar gülü. Göz açıp kapayana dek
 Çimenler çerçöp olacak, çiçekler toprak.

122

Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest;
 Bâ lâlerohî eger torâ forset hest.
 Mey nûş be horremî, ki in çerh-i kebûd
 Nâgâh torâ ço hâk gerdâned pest.

Lale gibi al eline nevrüzda kadehi.
 Buldunsa fırsatı, al yanına lale yanaklı dilberi.
 İç keyifle badeni. Bu çarkıfelek zira
 Alçaltacak apansız toprak gibi seni.

123*

Hergeh ki benefşe câme der reng zened,
 Der dâmen-i gul bâd-i sabâ çeng zened;
 Huşyâr kesî buved ki bâ sîmberî
 Mey nûşed u câm-i bâde ber seng zened.

Ne zaman ki menekşe giysisini boyar,
 Sabah meltemi gülün eteğine el koyar;
 Akıllı ona derim ben: Bir gümüş tenliyle
 İçer meyi; bade kadehini taşa çalar.

124

Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân.
 Hoş bâş u demî be şâdmânî gozerân.
 Der tab'-i cihân eger vefâ'î bûdî,
 Novbet beto hod neyâmedî ez digerân.

Kalk, çekme fani dünyanın gamını.
 Mutlu ol, sevinçle geçir her bir demini.
 Olsaydı vefa denilen şey dünyanın tabiatinde,
 Gelmezdi sana vefa sırası başkalarından.

125

Der dâyre-yi sipihr-i nâpeydâ gûr,
 Mey nûş be hoşdilî ki dovrest becovr.
 Novbet ço be dovr-i to resed, âh mekon;
 Câmîst ki comle râ çeşâned be dovr!

Dibi görünmez şu felek dairesinde
 İç keyifle mey. Zira nam salmış devran zulme.
 Geldi mi sıra sana, sızlanma, etme âh.
 Herkese sırayla tattırılacak bir kadeh.

126

Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih.
 Vender ser-i zolf-i dilber âvîzî bih.
 Zan pîş ki rûzgâr hûnet rîzed;
 To hûn-i kınîne der kadeh rîzî bih.

Kaçsan tümüyle ilim dersinden, iyi olur.
 Asılsan bir dilberin zülüflerine, iyi olur.
 Dökmeden önce zamane senin kanını
 Döksen kadehe sürahinin kanını, iyi olur.

127

Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng,
 Kû der gam-i eyyâm nişîned dilteng.
 Mey hor to der âbgîne bâ nâle-yi çeng,
 Zan pîş ki âbgîne âyed ber seng!

Zamâne utanır, ar eder ondan.
 Ki günlerin geçişine üzülür, sıkılır hiç yoktan.
 İç çeng nalesiyle şarabı billur şişeden
 Billur şişe bir taşa gelip çarpmadan.

128*

Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey,
 Ovrâk-i vucûd-i mâ hemîgerded tey.
 Mey hor, mehor endûh ki gofte est hakîm:
 Gamhâ-yi cihân ço zehr u tiryâkeş mey.

Gelir ilkbahar, gider sonbaharlar.
 Dökülür hayat defterimizden yapraklar.
 Demiş ki hakîm: Çekme kader, iç mey,
 Dünyanın kederleri bir zehir; panzehiri de mey.

129

Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved,
 Mey hor ki ço mey be dil resed, gam bereved.
 Bogşây ser-i zolf-i botî bend zi bend;
 Zan pîş ki bend-i bendet ez hem bereved.

Adın şu âlemden silinmeden önce
 Mey iç. Gam gider mey gönüle gelince.
 Aç bir dilberin zülüflerini tek tek
 Her bir mafsala çözülmeden önce.

130*

Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm.
 Vin yek dem-i omr râ ganîmet şomorîm.
 Ferdâ ki ezin deyr-i kohen dergozerîm,
 Bâ heft hezâr sâlegân serbeserîm.

Ey dost; gel, çekmeyelim yarının derdini.
 Ganimet bilelim ömrümüzün şu bir demini.
 Göçeceğiz yarın şu köhne manastırdan madem,
 Yedi bin yıl önce göçenlerle olacağız hemdem.

131*

Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî.
 Mey nûş ço der cihân-i âfetnâkî.
 Çon evvel u âhiret be coz hâkî nîst,
 Îngâr ki ber hâk ne'î, der hâkî.

Razı ol. Çünkü korkusuz feleğin altındasın.
 Şarap iç. Çünkü afet dolu bir cihandasın.
 Madem ki topraktan ibarettir başın sonun,
 Say ki toprağın üstünde değil de altındasın.

132*

Mey ber kefi men nih ki dilem der tâbest.
 Vin omr-i gurîzpây çon sîmâbest.
 Deryâb ki âteş-i cevânî âbest.
 Huş dâr, ki bîdârî-yi devlet hâbest.

Mey ver elime, içim yanıyor.
 Ömrüm tıpkı civa gibi kaçıyor.
 Anla şunu: Gençlik ateşi benzer suya.
 Dikkat et: Talih açıklığı benzer uykuya.

133

Mey nûş ki omr-i câvidânî înest.
 Hod hâsilet ez dovr-i cevânî înest.
 Hengâm-i gul u mul est u yârân sermest.
 Hoş bâş demî, ki zindegânî înest.

Şarap iç; ebedî ömür budur.
 Gençlik devrinden kazanan budur.
 Gül ve şarap zamanı, dostlar sarhoş.
 Mutlu ol bir an. İşte hayat budur.

134

Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest.
 Vez çeng şinov, ki lahn-i Dâvûd înest.
 Ez âmede vu refte diger yâd mekon.
 Hâlî hoş bâş; zanki maksûd înest.

Yanında badeyle otur; Mahmud saltanatı budur.
 Çengden dinle; Davud'un nağmesi budur.
 Geleni geçeni alma ağzına artık.
 Mutlu ol şimdi. Çünkü maksat budur.

135

İmrûz torâ destres-i ferdâ nîst.
 Vendîşe-yi ferdât becoz sovdâ nîst.
 Zâyî' mekon in dem er dilet bîdâr est.
 Kin bâki-yi omr râ bekâ peydâ nîst.

Bugünden yarına kavuşman mümkün değil.
 Yarını düşünmen sevdadan başka bir şey değil.
 Zâyî etme şu ânı, uyanıksa gönlün eğer
 Geri kalan ömrünün miktarı belli değil.

136 *

Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est.
 Bîzemzeme-yi nây-i ırâkî hîç est.
 Herçend der ehvâl-i cihân mînigerem,
 Hâsil heme işretest u bâkî hîç est.

Olmadan mey ile sâkî dünyanın dönüşü bir hiç.
 Irak neyinin sesi olmadan yine bir hiç.
 Bakıyorum da dünyanın hallerine.
 Sonuç hep eğlence, işret; gerisi bir hiç.

137

Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne.
 Vin omr be hoşdilî gozârem ya ne.
 Por kon kadeh-i bâde ki ma'lûmem nîst.
 Kin dem ki furû berem, ber ârem ya ne.

Ne zamana dek gam çekeceğim, zengin miyim, aksi mi?
 Bu ömrü mutlulukla mı geçireceğim, aksi mi?
 Doldur bade kadehini; bilmiyorum zira
 Aldığım şu nefesi verecek miyim, aksi mi?

138

Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm;
 Pâyî zi neşât ber ser-i gam nezenîm.
 Hîzîm u demî zenîm pîş ez dem-i sobh.
 Kin sobh besî demed ki mâ dem nezenîm!

Hep birlikte dövünmeden önce pişmanlıkla.
 İndirelim tekmeyi gamın tepesine neşatla.
 Kalkalım, dem çekelim, olmadan sabah
 Biz konuşamayacağız ama çok olacak sabah.

139

Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz;
 Tâ zû talebem vâsite-yi omr-i derâz.
 Leb ber leb-i men nihâd u mîgoft berâz:
 Mey hor, ki bedin cihân nemî âyî bâz.

Hırsıyla dayadım testinin dudağına dudağımı
 Sormak için ona uzun ömrünü yolunu.
 Dayadı dudağını dudağıma dedi: Bak
 Gelmeyeceksin bu dünyaya bir daha; içmeye bak.

140

Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş.
 Bâ lâlerohî eger nişestî, hoş bâş.
 Çon âkıbet-i kâr-i cihân nîstîst,
 Îngâr ki nîstî; ço hestî hoş bâş.

Hayyam, olmuşsan bade ile mest, bak keyfine.
 Oturmuşsan bir lale yanaklıyla, bak keyfine.
 Madem ki yokluk var şu cihanın sonunda
 Say ki yoksun canım; varmışın gibi bak keyfine!

141

Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd.
 Bâ mûy-i sepîd kasd-i mey hâhem kerd.
 Peymâne-yi omr-i men be heftâd resîd.
 İn dem nekonem neşât, key hâhem kerd?

Yarın nifak giysisini vereceğim üçe beşe.
 Ak saçlarımla kastedeceğim meye, işte şişe.
 Yaşım geldi dayandı yetmişe.
 Şimdi bulmazsam, ne zaman bulurum neşe?

142

Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst.
 Ceyhûn eserî zi eşk-i pâlude-yi mâst.
 Dûzeh şererî zi renc-i bîhûde-yi mâst.
 Firdovs demî zi vakt-i âsûde-yi mâst.

Felek dediğin, bir örnek iki büklüm boynumuzdan.
 Ceyhun dediğin bir iz, süzülen gözyaşımızdan.
 Cehennem dediğin bir kıvılcım, boşuna zahmetimizden.
 Cennet dediğin bir an, huzur dolu vaktimizden.

143

Omret tâ key be hodperestî gozered?
Ya der pey-i nîstî yu hestî gozered?
Mîhor ki çonîn òmr ki gam der pey-i ûst.
An bih ki be hâb ya be mestî gozered.

Ne zamana dek geçsin ömrün kendini beğenmişlikle?
Ne zamana dek varlık, yokluk davasıyla?
İçmeye bak. Peşinde gam olan şu ömür
İyisi mi, geçsin uykuyla ya da sarhoşlukla.

NUMARA SIRASINA GÖRE RUBAİ LİSTESİ

- 1 Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ,
- 2 Âvord be ıztırârem evvel be vucûd,
- 3 Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd,
- 4 Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî;
- 5 Dil sırr-i heyât eger kemâhî dânist,
- 6 Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hişt?
- 7 Esrâr-i ezel râ ne to dâni yu ne men;
- 8 İn bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft,
- 9 Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend,
- 10 Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst,
- 11 Dârende ço terkîb-i tebâyi' ârâst,
- 12 Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend,
- 13 Ânân ki zi pîş refte' end ey sâkî,
- 14 An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend,
- 15 Gâvist ber âsmân, karîn-i pervîn;
- 16 İmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est,
- 17 Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî.
- 18 Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû?
- 19 Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm!
- 20 Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr,
- 21 Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând,
- 22 Eykâş ki cây-i âremîden bûdî!
- 23 Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der,
- 24 Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd,
- 25 Ger ber felekem dest budî çon Yezdân,
- 26 Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est,
- 27 Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd.

28 Eflâk ki coז gam nefzâyend diger.
 29 Ey anki netîce-yi çehâr u heftî;
 30 Tâ hâk-i merâ be kâlib âmîhtend,
 31 Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt?
 32 Ey dil ço hakîkat-i cihan hest mecâz,
 33 Der gûş-i dilem goft felek pinhânî:
 34 Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est,
 35 Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod!
 36 Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod,
 37 Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm;
 38 Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend;
 39 Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost.
 40 Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt,
 41 Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod,
 42 Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz?
 43 Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş.
 44 Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest?
 45 Âlem eger ez behr-i to ârâyend,
 46 Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz,
 47 Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft.
 48 Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî.
 49 Bisyâr begeştîm be gird-i der u deşt;
 50 Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz,
 51 Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd,
 52 Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem.
 53 İn kohne ribât râ ki âlem nâm est;
 54 An kasr ki Behrâm der û câm girift,
 55 Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs,
 56 An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû,
 57 Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to,
 58 Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est,
 59 Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz,
 60 Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode,
 61 Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst;
 62 Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost,
 63 Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est;
 64 Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to,

- 65 Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd,
 66 Berdâr piyâle vu sebû ey dîlcû;
 67 Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî,
 68 Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zararî,
 69 Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî;
 70 Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî!
 71 Der kârgêh-i kûzegerî kerdem rây,
 72 İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est.
 73 Der kârgêh-i kûzegerî bûdem dûş.
 74 Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem.
 75 Mey horden u şâd bûden âyin-i menest.
 76 Men bîmey-i nâb zîsten netvânem.
 77 İmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd.
 78 Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd.
 79 Çon der gozerem be bâde şû'îd merâ,
 80 Çendan boğorem şerâb, kin bûy-i şerâb,
 81 Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şeved,
 82 Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem.
 83 Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd,
 84 Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend,
 85 Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm,
 86 Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî,
 87 Gûyend ki dûzehî buved âşık u mest.
 88 Gûyend: Behîşt u hûr-i ayn hâhed bûd.
 89 Gûyend: Behîşt u hûr u kovser bâşed.
 90 Gûyend: Behîşt-i Aden bâ hûr hoş est.
 91 Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dîl;
 92 Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt,
 93 Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm,
 94 Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost,
 95 Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh,
 96 Çoz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy.
 97 Sâki gam-i men bolend âvâz şode est.
 98 Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî,
 99 Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem.
 100 Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est.
 101 Ey bîhaberân şekl-i mocessem hîç est.

- 102 Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est.
 103 Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi?
 104 Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn,
 105 İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm,
 106 Çon nîst, zi herçi hest coz bâd bedest,
 107 Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç.
 108 Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est.
 109 Şadî betaleb ki hâsil-i omr demîst.
 110 Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd,
 111 Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft.
 112 Çon ohde nemîşevêd kesî ferdâ râ;
 113 İn kâfile-yi omr aceb mîgozêred!
 114 Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî,
 115 Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz;
 116 Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey;
 117 Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm.
 118 Rûzîst hoş u hevâ nè germ est u ne serd.
 119 Fasl-i gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kişt,
 120 Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est.
 121 Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est.
 122 Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest;
 123 Hergeh ki benefşe câme der reng zened,
 124 Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân.
 125 Der dâiyire-yi sipihr-i nâpeydâ gûr,
 126 Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih.
 127 Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng,
 128 Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey,
 129 Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved,
 130 Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm.
 131 Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî.
 132 Mey ber kef-i men nih ki dilem der tâbest.
 133 Mey nûş ki omr-i câvidânî înest.
 134 Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest.
 135 Îmrûz torâ destres-i ferdâ nîst.
 136 Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est.
 137 Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne.
 138 Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm;

- 139 Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz;
140 Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş.
141 Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd.
142 Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst.
143 Omret tâ key be hodperestî gozered?

ALFABETİK RUBAİ LİSTESİ

- Âlem eger ez behr-i to ârâyend, (45)
An bîhaberân ki dorr-i ma'nî softend, (14)
An kasr ki Behrâm der û câm girift, (54)
An kasr ki ber çerh hemîzed pehlû, (56)
Ânân ki esîr-i akl u temyîz şodend, (84)
Ânân ki muhît-i fazl u âdâb şodend, (12)
Ânân ki zi pîş refte'end ey sâkî, (13)
Ankes ki zemîn u çerh-i eflâk nihâd, (24)
Âvord be izzirârem evvel be vucûd, (2)
Bâ bâde nişîn, ki molk-i Mahmûd înest. (134)
Bâ yâr ço ârmîde bâşî heme omr, (20)
Ber çihre-yi gul nesîm-i novrûz hoş est. (120)
Ber kûzegerî perîr kerdem gozerî; (69)
Ber lovh nişân-i bûdenîhâ bûde est, (26)
Ber mefreş-i hâk hoftegân mîbînem. (52)
Ber seng zedem dûş sebû-yi kâşî, (67)
Berdâr piyâle vu sebû ey dîlcû; (66)
Berhîz u mehor gam-i cihân-i gozerân. (124)
Binger zi cihân çi terf ber bestem? Hîç. (107)
Binger zi sabâ dâmen-i gul çâk şode, (60)
Bisyâr beğestîm be gird-i der u deşt; (49)
Câmîst ki akl âferîn mîzenedeş. (43)
Coz râh-i kalenderân-i meyhâne mepûy. (96)
Çendan bohorem şerâb, kin bûy-i şerâb, (80)
Çon âmedenem be men nebud rûz-i nohost, (94)
Çon çerh be kâm-i yek hiredmend negeşt, (40)
Çon der gozerem be bâde şû'id merâ, (79)

- Çon ebr be novrûz roh-i lâle beşost, (62)
 Çon hâsil-i âdemî derin cây-i do der, (23)
 Çon lâle be novrûz kadeh gîr be dest; (122)
 Çon morde şevem, hâk-i merâ gom sâzîd. (78)
 Çon nîst makâm-i mâ derin dehr mukîm, (93)
 Çon nîst, zi herçi hest cox bâd bedest, (106)
 Çon ohde nemîşevêd kesî ferdâ râ; (112)
 Çon omr beser resed, çi Bağdâd çi Belh, (95)
 Çon rûzî yu omr bîş u kem netvan kerd. (27)
 Dârende ço terkîb-i tebâyî' ârâst, (11)
 Der dâyre-yi sipihr-i nâpeydâ gûr, (125)
 Der gûş-i dilem goft felek pinhânî: (33)
 Der kâreh-i kûzegerî bûdem dûş. (73)
 Der kâreh-i kûzegerî kerdem rây, (71)
 Der pây-i ecel ço men ser efkende şevem. (82)
 Dîdem be ser-i imâretî merdî ferd, (65)
 Dil sırr-i heyât eger kemâhî dânist, (5)
 Donyâ be murâd rânde gîr, âhir çi? (103)
 Donyâ dîdî yu herçi dîdî, hîç est. (102)
 Dovrân-i cihân bîmey u sâkî hîç est. (136)
 Dovrî ki der âmeden u reften-i mâst, (10)
 Ebr âmed u zâr ber ser-i sebze girîst; (61)
 Ecrâm ki sâkinân-i in eyvânend, (9)
 Eczâ-yi piyâle'î ki der hem peyvest? (44)
 Eflâk ki cox gam nefzâyend digêr. (28)
 Efsûs ki bîfâyide fersûde şodîm! (19)
 Efsûs ki nâme-yi cevânî tey şod! (35)
 Efsûs ki sermâye zi kef bîrûn şod, (36)
 Eknun ki zi hoşdilî becoz nâm nemând, (21)
 Esrâr-i ezel râ ne to dâni yu ne men; (7)
 Ey anki netîce-yi çehâr u heftî; (29)
 Ey bes ki nebâşîm u cihân hâhed bûd, (51)
 Ey bîhaberân şekl-i mocessem hîç est. (101)
 Ey çerh-i felek! Herâbî ez kîne-yi tost. (39)
 Ey dil ço hakîkat-i cihan hest mecâz, (32)
 Ey dil to be idrâk-i muammâ neresî; (4)
 Ey dûst, biyâ tâ gam-i ferdâ nehorîm. (130)

- Ey pîr-i hiredmend, pegehter berhîz, (59)
 Ey sâhib-i fetvî, zi to porkârterîm, (85)
 Eykâş ki cây-i âremîden bûdî! (22)
 Eyyâm-i zemâne ez kesî dâred neng, (127)
 Ez âmeden u reften-i mâ sûdî kû? (18)
 Ez âmeden-i behâr u ez reften-i dey, (128)
 Ez âmedenem nebûd gerdûn râ sûd, (3)
 Ez comle-yi reftegân-i in râh-i dirâz, (46)
 Ez ders-i ulûm comle bogrîzî bih. (126)
 Ez men ramakî be sa'y-i sâkî mânde est. (100)
 Ez menzil-i kufr tâ be dîn yek nefes est. (108)
 Ez ten ço berefet cân-i pâk-i men u to, (57)
 Fasli gul u tarf-i cûyibâr u leb-i kişt, (119)
 Ferdâ alem-i nifâk tey hâhem kerd. (141)
 Gâvîst ber âsmân, karîn-i pervîn; (15)
 Ger âmedenem bemen budî, nâmedemî. (17)
 Ger ber felekem dest budî çon Yezdân, (25)
 Ger men zi mey-i mugâne mestem, hestem. (74)
 Gerdûn nigerî zi kadd-i fersûde-yi mâst. (142)
 Gûyend ki dûzehî buved âşık u mest. (87)
 Gûyend: Behîşt u hûr u kovser bâşed. (89)
 Gûyend: Behîşt u hûr-i ayn hâhed bûd. (88)
 Gûyend: Behîşt-i Aden bâ hûr hoş est. (90)
 Hân kûzegerâ! Bepây eger huşyârî! (70)
 Hengâm-i sabûh ey sanem-i ferruhpey; (116)
 Hengâm-i sepîdedem hurûs-i seherî, (114)
 Her sebze ki ber kenâr-i cû'î roste est; (63)
 Her zerre ki ber rûy-i zemînî bûde est, (58)
 Herçend ki reng u rûy zîbâst merâ, (1)
 Hergeh ki benefşe câme der reng zened, (123)
 Heyyâm, eger zi bâde mestî, hoş bâş. (140)
 Îmrûz ki novbet-i cevânî-yi men est, (16)
 Îmrûz torâ destres-i ferdâ nîst. (135)
 Îmşeb mey-i câm-i yek menî hâhem kerd. (77)
 İn bahr-i vucûd âmede bîrun zi nihoft, (8)
 İn çerh-i felek ki mâ der û heyrânîm, (105)
 İn kâfile-yi omr aceb mîgozered! (113)

- İn kohne ribât râ ki âlem nâm est; (53)
 İn kûze ço men âşık-ı zârî bûde est. (72)
 Kes huld u cehîm râ nedîde est ey dil; (91)
 Leb ber leb-i kûze bordem ez gâyet-i âz; (139)
 Mâ lo'betegânîm u felek lo'betbâz, (50)
 Mehtâb be nûr dâmen-i şeb beşkâft. (111)
 Men bîmey-i nâb zîsten netvânem. (76)
 Men hîç nedânem ki merâ anki sirişt, (92)
 Men zâhir-i nîstî yu hestî dânem. (99)
 Mey ber kef-i men nih ki dilem der tâbest. (132)
 Mey horden u şâd bûden âyin-i menest. (75)
 Mey nûş ki omr-i câvidânî înest. (133)
 Mîhor ki be zîr-i gil besî hâhî hoft. (47)
 Mîhor ki felek behr-i helâk-i men u to, (64)
 Mîporsîdî ki çîst in nakş-i mecâz? (42)
 Morgî dîdem nişeste ber bâre-yi Tûs, (55)
 Nîkî yu bedî ki der nihâd-i beşer est, (34)
 Omret tâ key be hodperestî gozered? (143)
 Pîrî dîdem be hâne-yi hemmârî. (48)
 Rindî dîdem nişeste ber heng-i zemîn, (104)
 Rûzî ki nihâl-i omr-i men kende şevêd, (81)
 Rûzîst hoş u hevâ ne germ est u ne serd. (118)
 Sâkî, gul u sebze bes tarabnâk şode est. (121)
 Sâki gam-i men bolend âvâz şode est. (97)
 Sobhest, demî ber mey-i gulreng zenîm. (117)
 Şâdî betaleb ki hâsil-i omr demîst. (109)
 Şeyhî be zenî fâhişe goftâ: Mestî, (86)
 Tâ çend zenem be rûy-i deryâhâ hişt? (6)
 Tâ dest be ittifâk berhem nezenîm; (138)
 Tâ hâk-i merâ be kâlîb âmîhtend, (30)
 Tâ key gam-i an horem ki dârem ya ne. (137)
 Tâ key zi çerâğ-i mescid u dûd-i kinişt? (31)
 Tâ zohre vu meh der âsmân geşte pedîd, (110)
 Ten zen ço be zîr-i felek-i bîbâkî. (131)
 Tongî mey-i la'l hâhem u dîvânî, (98)
 Vakt-i seher est; hîz ey mâye-yi nâz; (115)
 Yârân be muvâfakat ço dîdâr konîd, (83)

Yârân-i muvâfık heme ez dest şodend; (38)

Yek katre-yi âb bûd u bâ deryâ şod, (41)

Yekçend be kûdekî be ostâd şodîm; (37)

Zan kûze-yi mey ki nîst der vey zarârî, (68)

Zan pîş ki nâm-i to zi âlem bereved, (129)

Şiir**İlan-ı Şiir** Serhan Ada**Nüzûllü Şiirler** Mim Kaf Agayel**John Ashbery – Profil** haz. Nazmi Ağıl**Gökçe Yazı** Nazmi Ağıl**Sessiz Arka Bahçeler** Gülten Akın**Toplu Şiirler (1956-1991)** Gülten Akın**Sonra İşte Yaşlandım** Gülten Akın**Şiiri Düzde Kuşatmak** Gülten Akın**Şiir Üzerine Notlar** Gülten Akın**Şiirler 1938-1993** Sabahattin Kudret Aksal**Batık Kent - Son Şiirleri** Sabahattin Kudret Aksal**Belki Çiçek Dağına – Toplu Şiirler 1980-1999**

Sina Akyol

Avluda Sina Akyol**Bütün Şiirleri** Sabahattin Ali**Bir Acıya Kıracı** Metin Altıok**Necroscoplum** Ömer Arakon**Hey! Jack, Gary, Allen, Alp!** C. Hakan Arslan**Seçme Şiirler – Selected Poems** John Ash**The Anatolikon** John Ash**Son Şiirler** Ece Ayhan**Bütün Yort Savul'lar! – Toplu Şiirler** Ece Ayhan**Aşağı Üsküdar** Ali Asker Barut**Kuzeye Giden İnce Yol** Matsuo Başo**Seyrüsefer Defteri** Enis Batur**Doğu-Batı Divanı** Enis Batur**Seçme Şiirler 1947-1997** Taner Baybars**Çiçek Dünyalar** Sami Baydar**Kalfa – Seçme Şiirler 1965-1998** Süreyya Berfe**Asılı Eros – Çeviri Şiirler** İlhan Berk**Kült Kitap** İlhan Berk**Eşik (1947-1975)** İlhan Berk**Aşk Tahtı (1976-1982)** İlhan Berk**Akşama Doğru (1984-1996)** İlhan Berk**Sofokles'in Antigone'si** Bertolt Brecht**Şiirler** Catullus**Şiir ve Yaşam** Ali Cengizkan**Japon Yelpazeleri İçin Yüz Tümce**

Paul Claudel

Şiir Atlası 2 haz. Cevat Çapan**Şiir Atlası 3** haz. Cevat Çapan**Seferis – Profil** haz. Cevat Çapan**Bütün Şiirleri** Asaf Hâlet Çelebi**Eski Yağmurları Dinliyordum...** Arif Damar**Şiirler** Ahmet Muhip Dıranas**Seferi** Salih Ecer**Yarım Damla** haz. Gültekin Emre**Siyaha Elveda** Gültekin Emre**Şahitsiz Vakitler** Ebubekir Eroğlu**Gül ve Telve** Seyhan Erözçelik**Kılıç İpekte Sınanır – Toplu Şiirler 1982-2000**

Hüseyin Ferhad

Sadece Ses Kalıcıdır Furuğ**Lodoslar Kenti** Füzuran**Seçme Şiirler** Louise Glück**Romeo ve Romeo.** Ahmet Güntan**İlk Kan.** Ahmet Güntan**İkili Tekrar.** Ahmet Güntan**Eski Mısır'dan Şiirler** haz. Talat Sait Halman**Hayyam'ın Terâneleri** Sâdık Hidâyet**Deliliğin Arifesinde** Friedrich Hölderlin**Ali'siz Kimlik Kitabı** Mustafa Irgat**Daha İyisi Saksofon – Seçme Şiirler** Ernst Jandl**Gül Yaprağın' Döktü Bugün – Ağtlar**

haz. Alpay Kabacalı

Yahya Kemal Rimbaud'yu Okudu mu?

Hasan Bülent Kahraman

Sarı Defterdekiler – Folklor Derlemeleri

Yaşar Kemal

Yirmi Lak Tablet + (Yolcunun Siyah Bavulu)

Birhan Keskin

Akademi Tuna Kiremitçi**Dünyanın İşaretleri – Seçme Şiirler** Karl Krolow**Cldiye Alındığım Kara Parçaları** küçük İskender**Periler Ölürken Özür Diler** küçük İskender

Sâdık Hidâyet'in tanıdık kaleminden, filozof,
bilgin ve şair Ömer Hayyam ve "terâne"leri.

Ölümü ve yaşamı mantığa, duygulara,
gözlemlere, yaşamın akışına dayanarak
çözmek isteyen Hayyam'ın çok yönlü
kişiliğinin ve eserlerinin incelenmesiyle
rubaileri birarada.

*Hayyam'ın Terâneleri'nde şarabın buruk tadı
ve iyimserliğin süzgecinden damıtılan
kötümserlik çılgılığı unutulmadı,
unutulmayacak:
Mutluluk iste. Çünkü ömür dediğin bir andır.*

Kapak Resmi: P. Zenker

TEMA

TÜRKİYE ÇÖL OLMASINI!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-08-0149-0